

TOVERBERG 50

J A A R G A N G 1 3 / 3 H E R F S T 2 0 1 8

H E T B E L E E F D E G E N O T

HBC
HBC

HET BELEEFDE GENOT
HET BELEEFDE GENOT
VZW

"Ieder mens die genoeg scheidt in het voltooiën van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Henry Van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE 893.747.805

Rek. BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Bart Mađou, Marie-Rose D'haese, Carine Vankeirsbilck

Werkten ook mee: Staf de Wilde, Els Vermeir, Hans Vanhulle, Johan Debruyne, Guido Dobbelaere, Kristoffel Demoen, Hervé Darras, Ann Dewulf, Marijke Verplancke

Kaft: Rika Van Dycke

Vormgeving: Bart Mađou

Foto's: Guido Dobbelaere, Bart Mađou, Stefaan Huysentruyt, André Callier, Trees Denys, Marie-Rose D'haese

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het begin van elk jaargetijde. Een abonnement nemen kan door lid te worden van Het Beleefde Genot v.z.w.

Afzonderlijke nummers: 5 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Kopiëren of citeren is toegelaten, mits bronvermelding.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
Interview Guido Dobbelaere	4
Slagschaduwen van Hellas	17
Doordenker	36
Book on the hill	37
De verjaardag	41
Gedicht	43
Elsenspingsels	44
Verwilderd	49
Waarheid & herinnering	51
Multatuli	56
Lied van Saïdjah	65
Chapeau!	67
Beleefd	87
Te beleven	90
Selectieve zelfbiografie	96
De leesgroep	102

ISSN 2030-1340

Woord vooraf

Lectori Salutem!

Voor u ligt het 50ste nummer van de Toverberg. In de lente van 2006 verscheen het eerste nummer, 24 bladzijden lang. Dit nummer: 104 bladzijden en inderdaad een jubileumnummer.

Dat zie je al aan de kaft die Rika Van Dycke speciaal voor deze gelegenheid ontworpen heeft, maar dat ga je ook merken aan de inhoud.

Zoals gewoonlijk starten we met een interview, niet zomaar een interview: Guido Dobbelaere is een kunstenaar pur sang: schilderijen en gedichten en een heel innemend mens bovendien. Bij de vernissage van zijn tentoonstelling, begin dit jaar in Gent, nam professor Kristoffel Demoen het woord. Wij drukken zijn toespraak integraal af.

Carine Vankeirsbilck schuwt de paradox niet door met Hans-Georg Gadamer op de proppen te komen. Wat is tenslotte waarheid?

Hans Van Hulle plukt in zijn ongeëvenaarde stijl de dag met Saul Bellow. Klaus Mann, een van de zonen van, valt duidelijk in de smaak van Staf De Wilde.

Hervé Darras, ons erudiet lid, brengt een uitgebreide hommage aan Multatuli.

Johan Debruyne werd in allerijl naar de stroke-afdeling afgevoerd en wat je daar allemaal niet te horen krijgt!

Dat de zee immer weer inspiratie levert merken wij in het gedicht van Ann Dewulf en Marie-Rose D'Haese reisde deze zomer naar Portugal en herontdekte daar Nobelprijswinnaar José Saramago, voor wie zij heel terecht haar hoed afzet.

Na 25 episodes eindigt onze zelfbiografie eindelijk bij de laatste letter, de A van? U leest het op bladzijde 96.

De voorbije vakantie was ook goed voor twee memorabele uitstapen: de Triennale en Parijs en we blikken ook vooruit op het najaar dat heel boeiend belooft te worden met een heus poëziefestival en een reeks over de eerste dichter en zijn vrouw: Orpheus en Eurydice. En wie zin heeft in een groepsbespreking van een boek, kan zijn gading vinden in het aanbod van de leesgroep.

Ziezo, beste lezeres en lezer, leesvoer uit de vier windstreken, u kunt er aan beginnen!

Bart Madou

*"Uit zes kleuren grijs maken
uit zeven grijzen de Noordzee"*

Guido Dobbelaere, schilder en dichter

Je bent nog net geen 89 geworden. Dit jaar had je nog twee tentoonstellingen, waarvan één in Knokke, en één in Galerie Ganache in Gent. Je schijnt dus nog lang niet uitgeschilderd. Maar waar in het verleden is je artistieke loopbaan begonnen?

Als schilder ben ik een laatbloeier. Het is eigenlijk begonnen met een intense belangstelling voor de fotografie. Na mijn studies aan de UGent was ik zes jaar leraar in Kongo, waar ik begon met filmen en fotograferen.

Nadien settelde ik in Brugge, waar ik tot 1988 eerst in het St.-Leocollege, daarna aan het Hoger Technisch Instituut Brugge Duits en Nederlands doceerde. Met de fotokring Kalliarte, ontstaan in het St.Leocollege, realiseerden we enkele kunstprojecten, waaronder een foto-expo over het Carnaval van Venetië, en fotografische bespiegelingen bij het werk van Gerrit Achterberg, beide tentoonstellingen in de galerie 'Het Huidevettershuis' te Brugge. We hebben ook samen een kunstzinnig fotoboek over Brugge uitgegeven, met een inleiding door de toenmalige rector van het Europacollege, Hendrik Brugmans. Vanaf de zeventiger jaren was ik als freelance-fotograaf voor de toenmalige SABENA actief met reportages en diamontages over alle landen die de vliegtuigmaatschappij toen als bestemming had.

Hoe ben je dan uiteindelijk tot schilderen gekomen?

Jaren lang had ik de grenzen van de fotografische expressie uitgetest, op het veld en in de donkere kamer. Maar ten slotte zocht ik nieuwe uitdagingen met meer artistieke vrijheid en mogelijkheid tot persoonlijke benadering. Een leraar van de kunstacademie, Robert Vanhaecke, die me bij de inleiding van een fototentoonstelling stimuleerde om te gaan schilderen, begeleidde me in de avondacademie Brugge, waar ik met vallen en opstaan het vak leerde. Eerst met olieverf, later met acrylverf, wat me veel meer lag, omdat het me toeliet sneller en associatiever in te spelen op de stimuli die van het werk uitgingen. Langzaam aan vond ik mijn eigen stijl, mijn eigen picturale stem.

Ben je door de jaren heen trouw gebleven aan deze verworven stijl?

Eigenlijk niet. De homo ludens in mij verlangde nieuwe uitdagingen. Na verloop van tijd werkte ik meer en meer met expressieve structuren, zwaar reliëf, symboliek met ingekleefde teksten en cryptische tekens. Ik kon daar veel van mijn romantische hang naar rituelen en verloren tijden in kwijt. De 'kastjes van bewaring' die ik ook nu nog sporadisch maak, zijn in uitgepuurde vorm nog een herinnering aan die stijlperiode. Toen deze techniek uiteindelijk te veel naar een formalistisch systeem begon te neigen, was ik aan een totale herbronning toe. Terug naar het begin dus. Met niets dan laagjes verf mijn blote ziel op het blote doek suggereren. Het was een lange weg en een moeilijke opgave om via zuiver picturale gelaagdheid de diepgaande momentopnamen van spanning en emotie, gemis en verlangen weer te geven. En dit is iets waar ik nog altijd mee worstel, mee in het reine probeer te komen. Nu eens wordt dat de suggestie van geabstraheerde innerlijke landschappen, dan weer een louter abstracte benadering van wat op een bepaald moment in me opwelt

Hoe begin je er aan, hoe krijgt zo'n werk gestalte?

Het is geen systematisch klaarleggen van de 'maagdelijke akker', bedachtzaam ploegen en zaaïen en zo, geen bewust aanbrengen van grondlaag en bovenlagen. Elk begin is anders. Kleur en vorm, licht en

donker komen via kwast of vod of veer bijna argeloos op het doek aangewaaid. Misschien is dit niet echt toeval. De stemming van het ogenblik én het onderbewuste geheugen bepalen al de keuzes en de bewegingen die ontstaan.

En dan komt een moment waarop de bewegingen voor mij bewogenheden worden, wanneer die mijn resonantieruimte raken. De richting waarin het werk dan verder evolueert, wordt gaandeweg van binnen uit gestuurd. Soms bijna *écriture automatique*, soms spontane heftigheid, soms poëtisch en melancholisch verwijlen rond bezonken plekken op het doek. 'Ich habe zwei Seelen in meiner Brust' zei Goethe ooit. Ik laat het werk zo veel mogelijk zijn eigen wegen gaan, een beetje achteloos, of een beetje roekeloos. Het worden hoe langer hoe meer 'de sprokkelvelden van de ziel'. Ik ben ook nog elke dag op zoek naar nieuwe tinten en naar organische technieken. Sinds jaren heb ik bijvoorbeeld het penseel gedeeltelijk ingewisseld voor

zwanenveren. Brugse zwanenveren. De veerkracht en de soepelheid ervan laten me toe om heel subtiel of uiterst dynamisch, heel teder of zwaar suggestief te schilderen. Alle delen van de veer, alle stadia, van extreme zachtheid tot aaneengeklitte stroefheid, zijn bruikbaar. Het heeft met de jaren voor mij een bijna magische en rituele dimensie gekregen. Keer op keer overschilder ik grote delen van een werk. "Twijfel ligt aan de basis van elk kunstwerk", zei William Kentridge ooit op een lezing in Brugge. Het blijft een langdurig en ongewis proces, vóór de schilder er uiteindelijk in slaagt zijn eigen innerlijk op het doek over te brengen, zodat de kijker, als het goed is, zijn eigen re-

sonantieruimtes aanvoelt en herkent in de bewogenheden van het werk.

Kwam je vaak naar buiten met je werk? Wat waren je belangrijke tentoonstellingen?

Vanaf de tachtiger jaren had ik geregelde tentoonstellingen in galeries in binnen- en buitenland, waaronder in de Minotaurus te Brugge, en in Indigo te Damme. Na deelname aan de FERIA de ARTE CONTEMPORANEA in Barcelona, had ik de gelegenheid om verder in Spanje tentoon te stellen, onder meer in Galeria Granero, in Barcelona, en in Madrid. Zes jaar geleden nog kreeg ik een grote overzichtstentoonstelling in 'De Bogardenkapel' van de Brugse Academie.

Ook als dichter ben je een laatbloeier. Pas een tiental jaar geleden verscheen je eerste dichtbundel: 'ook de regen soms'. Is er bij jou een wisselwerking tussen je schilderijen en je gedichten?

Ik heb ook vroeger al veel geschreven, dagboeken, reisreportages en literaire beschouwingen. Ook wel poëzie, hoewel die pas in de laatste paar decennia heel dwingend aan de oppervlakte kwam. Ik heb vele schriften vol met wat ik noem 'inspiromen', flarden, aanzetten, beelden, fragmenten poëzie, die ooit de kern kunnen vormen van een uitgerijpt gedicht. Schrijven en schilderen hebben elk hun eigen paradigma, hun eigen wetmatigheden. Het abstracte schilderen behoort tot de waardevolste verworvenheden van de hedendaagse kunst, terwijl abstracte poëzie eerder een buitenbeentje gebleven is in de moderne dichtkunst. Wellicht komt dit onder meer doordat het woord met een concretere betekenis geassocieerd wordt dan de kleur of de verf. Toch heb ik het gevoel dat er meer en meer wederzijdse beïnvloeding is tussen mijn poëtisch en picturaal werk. Soms is de sfeer van een gedicht een inspiratiemoment bij het opzetten of uitwerken van een schilderij. Soms is het schilderij de aanleiding voor de klankkleur van het gedicht. Maar er is vooral ook een gemeenschappelijke voedingsbodem: de 'basic emotions', de grondstromen in mezelf, de droesem van de kweekvijver, waarin beeld en woord gestalte krijgen. Zoals ik ben, zo schilder en zo schrijf ik. En ik behoor nog tot dat uit-

stervend ras kunstminnaars voor wie het associatief spel en de wel-luidendheid van de woorden een essentieel deel zijn van het gedicht.

Naast abstractie zien we vaak ook een vage figuratie in je picturaal werk opduiken. Is dit een bewuste opdeling, een gewilde keuze?

Voor mij is de term abstract of figuratief nauwelijks relevant. Maakt een horizon een werk figuratief? Is licht in een donkere achtergrond abstract? Suggestie van een zintuigelijke werkelijkheid is bij mij bijna altijd metafoor voor een onderliggende lading. Geen verhaal en geen beschrijving dus, meer een gevoelsinhoud dan een duidelijk thema, een spanningsveld tussen licht en donker bijvoorbeeld, of een golfbeweging die uit het niets ontstaat en in het niets verdwijnt, een woordeloos gesprek tussen twee tinten die in elkaar overgaan, een monochroom gemurmel in de marge. Ik overschilder wel vaker oudere werken waar de structuren nog zichtbaar zijn. Een soort palimpsest, waar de oude lagen een nieuwe lading krijgen, een nieuwe expressie, of een totaal andere betekenis. Je weet niet meer wat er onder zit, maar het is er soms nog dominant aanwezig. Zoals het onderbewustzijn dat ergens bepaalt wat je uitstraling naar buiten is.

Je houdt er van om titels aan je schilderijen te geven. Soms met een figuratieve connotatie. Is dat voor jou een meerwaarde ?

Abstracte werken zijn meestal multi-interpreteerbaar. En elke interpretatie is subjectief even waardevol. Wat de kijker in een kunstwerk ziet en aanvoelt, dat zit er ook in. De titel die ik geef is dan ook een absoluut vrijblijvende hint, maar kan voor de toeschouwer een toegevoegde waarde zijn. Het geheel van de titels geeft wellicht mijn behoefte als dichter weer om een tentoonstelling met een literair fludum te omgeven.

Hier en daar vind ik ook geëngageerde poëzie in je bundel: Theresienstadt, Gaza... Hoe sta je tegenover engagement in de kunst ?

Ik heb een ietwat dubbele verhouding tegenover geëngageerde kunst. Altijd al zijn er kunstenaars geweest die vanuit bezieling of verontwaardiging hun maatschappelijke of sociale bewogenheid op een po-

etische of picturale manier hebben gemanifesteerd. Het is vaak een verrijking naast de op zichzelf betrokken of louter esthetiserende kunst en poëzie. Maar soms blijft er, vooral in de conceptuele kunst, van een artistieke vormgeving nauwelijks iets over.

Het etaleren van loutere maatschappijkritiek of politiek statement zonder meer, hoe legitiem ook, staat voor mij ergens in de marge van de kunst.

Maar deze grens is erg vaag. Veel hangt af van de subjectieve ontvankelijkheid, zeg maar de innerlijke resonantieruimten van de toeschouwer. Wat met de artefacten van Joseph Beuys bijvoorbeeld, die vaak niets meer zijn dan objecten die uit de particuliere levenssfeer naar een museale context worden verplaatst?

Gaandeweg heeft dit werk, door de samenhang met zijn filosofie en zijn engagement voor mij een diepere lading gekregen. De ontroering die dit oproept, is dan nauwelijks meer te onderscheiden van een klassieke door emotie gedragen kunstervaring.

Zijn er dichters en schilders die voorbeelden zijn voor jou, waar je naar op kijkt?

Mijn poëtische ontwikkeling wortelt in de voedingsbodem van mijn jeugdijaren, toen alles nog rijmde. Guido Gezelle, met zijn heerlijke ontwapenende klankpoëzie, Karel van de Woestijne, de sombere wel-luidende romanticus... Later heeft Rilke gedurende decennia mijn poëtische beeldvorming gevoed. Naast zo vele anderen. Zoals 'De Oostakkerse Gedichten' van Hugo Claus bv. Ik lees nog altijd graag Rutger Kopland, Roland Jooris en Gerrit Kouwenaar. En de laatste jaren hoe langer hoe meer met bewondering voor Stefaan Hertmans en Peter Verhelst.

En de schilders?

De schilders die me bijgebleven zijn, hebben mij vooral geboeid door het unieke, authentieke karakter van hun werk. En door wat ze mee te delen hadden. Ik denk aan Anselm Kiefer, Antoni Tàpies, Joseph Beuys, Cy Twombly en vele anderen. Anselm Kiefer, met zijn zwaar beladen mythologiseringen van het Germaans verleden. Duistere, destructieve expressionistische romantiek. Antoni Tàpies, verwant aan

de arte povera, die met zijn krachtige tekens en volumes de ruimte van het doek omdovert tot spanningsvelden van spirituele bewustwording. Joseph Beuys, de sjamaan-kunstenaar van de antroposofie, die in iedere mens een kunstenaar ziet, voor wie kunst de harmonie is tussen mens en aarde; die basale objecten en stoffen als was en vilt en vet tot bezielde rituele symbolen verheft. Cy Twombly, die een wereldomvattende thematiek, mythologie, geschiedenis herleidt tot een lyrische schijnbaar naïeve schriftuur, vol gekriebelde tekens en woorden, die in de plaats van de plastische uitbeelding staan. En toch kan ik daarnaast ook heel ontroerd worden (en me innerlijk verwant voelen) bij het werk van Turner, door de subtiele en sublieme weergave van licht en sfeer in zijn landschappen. Ook al is hij als schilder de bijna absolute tegenpool van de bovenvermelde kunstenaars. Deze hoge waardering betekent niet dat ik hun werk of hun stijl wil navolgen. Maar sporadisch merk ik dat elementen uit hun oeuvre onwillekeurig op de een of andere manier ook in mijn werk opduiken.

De tentoonstelling in Galerie Ganache, te Gent, ging onder de titel 'Verlangen naar Elders'. In hoeverre is dat verlangen een bepalende factor in je leven geweest?

Ik geloof dat deze drang een groot deel van mijn leven heeft bepaald. Soms als het zoeken van vluchtwegen om te ontsnappen aan de alledaagsheid van het bestaan, maar fundamenteel als een existentieel romantisch levensgevoel. Het begon met Griekenland. Ik had in mijn humaniora-jaren reeds een nostalgisch verlangen meegekregen naar de harmonische schoonheid van de Oud-Griekse kunst. Door mijn winterse en zomerse reizen naar de toen nog ongerepte Cycladische eilanden werd dat Griekenlandgevoel een 'state of soul'. Een symbool voor een manier van leven, voor een manier van zijn. 's Morgens aan een onbekende kade staan en bijna achteloos een van de vele boten kiezen, op weg naar een van de honderd eilanden. Het was een reisritueel dat eindeloos herhaald kon worden, en dat een innerlijke vrijheid suggereerde. Later werd dat Latijns-Amerika. Mexico, Guatemala, Peru en Cuba... De pyramides in het oerwoud, de animistische rituelen, de grote authenticiteit van land en volk.

Je schrijft ergens dat het verlangen op zich niet hoeft vervuld te worden.

Als je ergens de plek of het doel van je verlangen bereikt hebt, dan ligt 'elders' weer in een ander verschiet. Met de jaren komt dan ook de wijsheid dat het onderweg zijn de enige constante is, dat het verlangen op zich een autonome levenskwaliteit is die nooit kan worden aangetast. 's Morgens wakker worden met het prettige gevoel: ik verlang nog...

En nu dan de traditionele laatste vraag van ons interview: toekomst-dromen?

Misschien wil ik volgend jaar nog een laatste tentoonstelling bouwen, een nieuwe bundel gedichten uitgeven, een reis naar Ethiopië maken, of gewoon genoeg nemen met de geneugten van het onvervuld verlangen zonder meer.

Guido, van harte bedankt voor dit spontane en aangename interview!

Gedichten van Guido Dobbelaere

das Land der Griechen

voor Helga

een mens ligt in de handpalm van de ruimte
er is ruigte in de lucht
en woede in de tederheid
maar we hebben de veerman betaald
die tussen het mateloze kruien van de oevers
door dit onherroepelijke landschap vaart
merels en dichters verstommen
de schrijvers die je las
met het honiginstinct der bijen
het hunkeren is nog
naar de leestekens in je ogen
door koorts gekoesterd
das Land der Griechen
mit der Seele suchend
even zijn beelden en woorden
in hun kiem gesmoord
even zijn alle vlinders uitgeroeid
je breekt ons uit ons soortelijk gewicht
uit onze waanzieke bedding
je stilte neemt de maat van alle dingen

witte roekeloze duif

voel nog het kloppen van haar bloed
vóór ze wegvliegt
uit gehavende handen

de overtocht

zo steigert de zee zo steigert de ziel
tussen woede en wanhoop

het breken van de vloed
de stormweeën, de diepten
in blinde kraters overleven
geen weet meer van de goden

tussen de poortwachters
de slagschaduw van Hellas
in het zog van de helden van Troje
leven en sterven in eenzelfde hand

dit zijn de leestekens van de overtocht
geheugen dat zichzelf uitwist
om te overleven
de zwerfstenen van het lot
onherroepelijk op drift
naar een nieuwe bedding
naar een land in wording

lichtmanen geleden nog
leefden ze in de plek van het kwade
waar ademen verdacht was
en denken een wonde in het hoofd

maar straks -wie weet- het ontdekken van de hemel
en eerst wellicht de nieuwe woorden leren spellen
zoals vergeet-mij-nietje, winterkoninkje, meiklokje

zoals ik heb je lief

ook de regen soms

als ik groen wegdenk uit mijn stad
kan ik de bladeren herschrijven
in zwartwit en sepia

een oude prentkaart uit Theresienstadt
een kiekje uit het ghetto van Warschau

een krantenfoto uit de Gazastrook

als ik taal wegdenk
hoef ik geen woorden meer
om een wig te drijven
tussen nacht en nevel

begrijp ik in tinten van grijs
de tekens op de lippen

wie kan kleur bekennen
in een landschap van as

een duif wellicht
of wie weet
ook de regen soms

afscheid

een huis
onherroepelijk aangetast door weemoed
verkalkte woorden op de balken

gesloten blinden
waarachter de velden van de maan

laat mij nu gaan
jij die als geen ander mij herkent
mijn herfst
het drijfhout in mijn ogen
de onrust van de vogels

maak nu de riemen los

laat mij gaan

gehuld in alle kleuren van de regen

schutkleur

niet meer graven naar een beeld
dat alleen bestaat
door de leegte van de nis
afgietsel van gemis

ik had een vader
een schaduw dieper dan de tuin
waarin hij aan de vruchten
de zwaarte van het leven mat

nu ik met hem
de laatste zomers
van de geuren onderga
zie ik zijn beeld
een brakke schemering
schutkleur aan de noordermuur
zo eenzaam als ooit een mens
getekend en geketend

aantastbaar teken aan de wand

Slagschaduwen van Hellas

door prof. Kristoffel Demoen

Dames en heren,

u komt voor de vernissage van een schilderijtentoonstelling, en u wordt met poëzie om de oren geslagen, nu en straks. Dat is de schuld van de schilder zelf, om vier redenen. (1) Guido Dobbelaere is, zoals u weet of straks zult horen, zelf ook een dichter. (2) Hij gaf verschillende van zijn werken titels die naar literatuur verwijzen. (3) Zijn schilderijen zijn eigenlijk picturale poëzie. (4) Hij heeft een letterkundige uitgenodigd om de inleiding te verzorgen op deze vernissage. En dan nog wel een specialist Griekse literatuur. Dat is erom vragen. Guido Dobbelaere zocht "*niemand die mijn werk kan duiden en in zijn Griekse context plaatsen*". Eerst iets over dat duiden (a), dan iets over de Griekse context (b).

(a)

De meeste werken die u hier ziet, zijn niet-figuratief en abstract, al zijn ze wel duidelijk georiënteerd. Veel landschappelijke impressie – maar nergens groen. Marines vooral, en kleuren die met de zee in verband kunnen worden gebracht, de zee in allerlei omstandigheden en in allerlei schakeringen van blauw, witblauw, grijsblauw, roodblauw, zwartblauw. Grieken hebben veel meer termen voor blauw dan wij, niet verwonderlijk voor de taal van een volk dat helemaal omringd is door zee.

De werken zijn multi-interpreteerbaar. Wat ik hier ga geven, is dan ook maar één duiding/interpretatie/lezing; kijk vooral zelf, en als ik een suggestie mag doen: ga minstens twee keer door de tentoonstelling: één keer zonder naar de titels te kijken, en een tweede keer mét de titels – al zal die onbevangingheid misschien wel verknald worden door mijn inleiding. Luister dan maar niet.

Er worden en werden ons en mij wel richtingen gegeven door de kunstenaar zelf. Als letterkundige moet ik argwanend staan tegenover uitleg van een werk door de kunstenaar, en al helemaal tegenover

een duiding die rekening houdt met biografische gegevens – dat laatste blijft, op één uitzondering na, buiten beschouwing.

Maar we kunnen niet om de suggesties heen die Guido Dobbelaere ons doet in titels en gedichten, in mailberichten, gesprekken en teksten ook. Het gaat dan trouwens niet alleen om thematische interpretaties. Een voorbeeld van een technisch aspect van de schilderijen dat mij zou ontgaan zijn:

"Sinds een paar jaar schilder ik nog weinig met penselen. Ik gebruik meestal Brugse zwanenveren, vleugelpennen eigenlijk, die ik elk jaar ga recolteren tijdens de ruitijd, aan het Begijnhof, of aan 't Stil Ende. Dit is een bijzonder soepel en stevig organisch materiaal, dat aanvoelt als het verlengde van de innerlijke vibraties, en een niet onaardige link suggereert met de weidse vleugelslag van de zwanen (zeg maar verlangen naar elders)..."

We zien dus landschappen, maar het zijn vooral landschappen van de ziel. Guido Dobbelaere schildert vanuit emoties, 'bewogenheden van de ziel', soms verstild, gedempt en melancholisch, soms heftig, bewogen en bijna wanhopig.

de maat van de ziel (80 x 80 cm)

Titels zijn suggesties, geen verklaringen van 'dat heb ik gewild'; achteraf en inwisselbaar (KD: tot op zekere hoogte misschien, zeker minder juist in het geval van de 'kastjes van bewaring', waar hij vaak werkt met literaire reminiscenties, en (dus) een eenduidiger verhaal, een duiding die ook door de titels gesuggereerd wordt. Maar ook dan blijven het raadselachtige suggesties.

De kunstenaar gooit kruimeltjes en nodigt ons uit, daagt ons uit om verder te zoeken, in het werk en ook buiten het werk.

Ook op de doeken en in de kastjes zelf staan soms woorden of verzen, soms goed leesbaar, soms moeilijk, soms helemaal niet. De grens tussen beelden en woorden vervaagt bij deze kunstenaar. Hij schrijft beelden en schildert woorden.

In het Grieks: Grafein = schilderen en schrijven (Foto-graaf is een licht-schilder of licht-schrijver; dat is hoe ik me Guido Dobbelaere herinner).

(b)

Griekenland als ideaal, als "mythische staat van schoonheid harmonie en evenwicht" voor de westerse cultuurmens (Goethe), als "het land van oorsprong" maar navrant genoeg ook van vluchtelingen.

Mijn vooral thematische duiding draagt de titel 'Slagschaduwen van Hellas' – een vers uit een gedicht dat u straks door Guido zelf zult horen voorlezen. Het leek me een mooi beeld, want in slagschaduw gaan schaduw en licht onlosmakelijk samen, het ene is er niet zonder het andere.

Drie Griekse slagschaduwen, even zovele metamorfosen van het verlangen. Het grote schilderij dat hierboven hangt, en dat de tentoonstelling als het ware opent, draagt de titel 'Metamorfose van het verlangen'

Metamorfose van het verlangen (150 x 120cm)

horizontaal en verticaal, verschillende richtingen en bestemmingen van verlangen; tegelijk één van de vele mogelijke marines; geel-oranje & blauw-grijs

De metamorfose verloopt geleidelijk, geen scherp onderscheid tussen de verschillende vlakken en kleuren: de kleuren lopen in elkaar over, tasten elkaar aan – het is een constante in het hier tentoongestelde oeuvre. Zo ook de drie vormen van verlangen die ik wil onderscheiden: ze zijn eigenlijk nauwelijks te onderscheiden, lopen in elkaar over. Ze gaan onder hoofdingen die ook al uit teksten van de schilder zelf zijn geplukt:

- 1) Vluchtelingen in het zog van de helden van Troje – met een Griekse tragedie
- 2) Verlangen naar elders – met de zwervende Odysseus
- 3) De ruimte voorbij onze ruimte – met een vleugje Plato

1) Vluchtelingen in het zog van de helden van Troje

Fugitives – Vluchtelingen - Smekelingen in het zog van de helden van Troje met Aischylos

Verlangen naar Griekenland, naar Europa, naar een beter leven, naar veiligheid: deze eerste laag is zeer tastbaar, fysiek, existentieel.

Fugitives 1 (100 x 120 cm)

vage figuratie, rechtsonder een boot, een wrak?

*een werk dat aangebracht is bovenop een werk van 20 jaar geleden, de meest extreme vorm van een palimpsest, maar ook elders zie je dikwijls overschildering; hier wel materialiteit van de verf die eruit springt – over het algemeen is de materie van de verf veel suggestiever
“alles is aangetast, ook de lucht”*

Fugitives 2 (100 x 80 cm)

opnieuw de duidelijke suggestie van woelige zee, die moet overgestoken worden – enkele gestalten op de voorgrond; de verhouding licht op de voorgrond en duistere einder kan doen denken aan een nachtelijke reddingsoperatie met zoeklichten die de baren doen oplichten, maar dit is ongetwijfeld een veel te narratieve lezing

Leestekens van de overtocht (120 x 90 cm)

“was de trigger voor het thema *fugitives*”: diezelfde zee, donkerzwart, met witschuimende golven als leestekens of leeftekens – maar hier wél aan de einder licht
marines: zuigkracht van de diepte én verlangen naar de verte

Das Land der Griechen mit der Seele suchend (150 x 120 cm)

zeldzaam figuratief: twee figuren, op de rug; in deze context eerder het land der Grieken met hun uitgeputte lichaam zoekend, lijkt het.

“We hebben de veerman betaald” met zijn dubbele betekenis (uit ‘Das Land der Griechen’)

Griekenland vandaag, de laatste jaren, staat voor de opvang van een stroom vluchtelingen en asielzoekers, voor wie ‘het land der Grieken’ iets helemaal anders betekent dan voor de mythologische figuur Iphigeneia van bij Goethe. Ik kan het niet laten om hier toch ook een andere mythe mee in verband te brengen, die bekend is van één van de oudste Griekse tragedies, Aischylos’ Smekelingen. Vijfde eeuw voor Christus. ‘De smekelingen’ uit de titel zijn een groep van 50 vrouwen uit Egypte, Noord-Afrika dus, die op de vlucht zijn voor geweld en verkrachting. Ze komen als vluchtelingen aan van over de Middellandse Zee in de Griekse stadsstaat Argos en vragen asiel. Hun argument, letterlijk: “voor vluchtelingen die door oorlog zijn bedreigd is er een altaar dat hen beschermt tegen ellende. Dat is een goddelijke wet.” Maar de koning van de stad, Pelasgos, aarzelt en zegt “Dit is geen gemakkelijke beslissing. Ik kan hierover niet beslissen zonder te luisteren naar het volk, al ben ik aan de macht. Het volk zou immers kunnen zeggen, als we problemen krijgen door jullie komst: ‘door respect te tonen voor vreemdelingen hebt ge onze stad te gronde gericht.’” De hele tragedie leest als een actuele discussie. De Afrikaanse vrouwen krijgen uiteindelijk toch asiel, maar blijven voorzichtig: “Ook als het land vriendelijk is, de individuele burgers zijn snel geneigd om kwaad te spreken over wie van elders komt.”

De zee overleven en veilig aankomen in Griekenland is één zaak. Het gedroomde nieuwe leven beginnen een andere.

2) Verlangen naar elders met Odysseus en Kavafis

Verlangen naar elders (100 x 110 cm)

één van de marines, blauw-grijs-wit

A. Het rusteloze, noem het romantische, verlangen van de ziel naar iets of iemand of ergens anders, vanuit het gevoel "dit is het niet"

Day dreams (120 x 100 cm)

"sneeuw in mei of bloesems in de winter?" of een maanlandschap met suggestie van beweging - verwarrend

De passie van Alma Mahler

rood staat hier duidelijk voor passie; de draden verbeelden haar talrijke amoureuze escapades, die telkens doorgeknipt zijn; en die escapades zijn natuurlijk ook een vorm van 'verlangen naar elders'

Verlangen, zo zei de kunstenaar tijdens ons voorbereidende gesprek, is de waarde op zich, hoeft niet vervuld te worden; doel is minder belangrijk

Sta mij toe ook hier de Griekse literatuur bij te betrekken. Konstantinos Kavafis, uit Alexandrië, begin twintigste eeuw

Ithaka

*Als je de tocht aanvaardt naar Ithaka
wens dat de weg dan lang mag zijn,
vol avonturen, vol ervaringen.*

*De Kyklopen en de Laistrygonen,
de woedende Poseidon behoef je niet te vrezen,
hen zul je niet ontmoeten op je weg
wanneer je denken hoog blijft, en verrijnd
de emotie die je hart en lijf beroert.*

*De Kyklopen en de Laistrygonen,
de woedende Poseidon zul je niet treffen
wanneer je ze niet in eigen geest meedraagt,
wanneer je geest hun niet gestalte voor je geeft.*

*Wens dat de weg dan lang mag zijn.
Dat er veel zomermorgens zullen komen
waarop je, met grote vreugde en genot
zult binnenvaren in onbekende havens,
pleisteren in Phoenicische handelssteden
om daar aantrekkelijke dingen aan te schaffen
van parelmoer, koraal, barnsteen en ebbehout,
ook opwindende geurstoffen van alle soorten,
opwindende geurstoffen zoveel je krijgen kunt;
dat je talrijke steden in Egypte aan zult doen
om veel, heel veel te leren van de wijzen.*

*Houd Ithaka wel altijd in gedachten.
Daar aan te komen is je doel.
Maar overhaast je reis in geen geval.
't Is beter dat die vele jaren duurt,
zodat je als oude man pas bij het eiland
het anker uitwerpt, rijk aan wat je onderweg verwierf,
zonder te hopen dat Ithaka je rijkdom schenken zal.
Ithaka gaf je de mooie reis.
Was het er niet, dan was je nooit vertrokken,
verder heeft het je niets te bieden meer.*

*En vind je het er wat pover, Ithaka bedroog je niet.
Zo wijs geworden, met zoveel ervaring, zul je al
begrepen hebben wat Ithaka's beduiden.*

B. Tegelijk ook spijt dat wat is niet blijft duren, niet bewaard blijft, niet kan vastgehouden worden, verwelkt, en mogelijk zelfs niet herinnerd blijft. Dit melancholische gevoel wordt bij Guido Dobbelaere onder meer gesymboliseerd door rozen, zowel op enkele schilderijen en in enkele kastjes van bewaring, als in sommige titels van zijn werken (zo bijvoorbeeld kastje 27, *mémoire de l'oubli*) en in zijn poëzie.

Nostalgie de la rose (60 x 70 cm)

rozen: komen ook terug in de kastjes van bewaring bij uitstek symbool van vergankelijkheid én passie zoals de kleur rood palimpsesten; woorden worden abstracte figuren, nauwelijks leesbaar

„La vie, naturellement, est une vallée de larmes; elle est aussi une vallée de roses. C'est indiscernable. C'est une fête et c'est un désastre.” (de onlangs overleden Franse schrijver en academicus Jean d'Ormesson)

Te doy mis ojos (titel van een film van Icíar Bollaín uit 2004, ik geef je mijn ogen)

behoort qua formaat en coloriet bij de rozen-schilderijen, maar doet ook denken aan de wereld van de 'fate and destiny' reeks; thema van de film waarnaar de titel verwijst, zorgt dat ook dit doek een navrante lading krijgt

“t is allemaal geweest – alleen het verdriet blijft over”

Liebe ist...

„Liebe ist, dass Du mir das Messer bist, mit dem ich in mir wühle.“ (Kafka, in een brief aan Milena Jesenska, waarin onder meer: “Die einsame Unvollkommenheit muß man ertragen, jeden Augenblick hindurch, die Unvollkommenheit zu zweit muß man nicht ertragen.” en “alles ist Übertreibung, nur die Sehnsucht ist wahr, die kann man nicht übertreiben.”

centrale thema's ook in het werk van deze kunstenaar: de contradictorische associaties van de liefde (hardheid en zachtheid), en de weemoed, de enige waarheid

3. De ruimte voorbij onze ruimte, met Plato

A. het onbestaande, het in deze wereld en in dit leven onbereikbare elders

Fantoompijn (90 x 90 cm)

zelfde coloriet als 'fate and destiny' (120 x 100 cm)

Doch alles was uns anrührt, dich und mich

citaat uit Liebes-Lied van Rainer Maria Rilke (zelfde tijd als Kavafis)

*Doch alles, was uns anrührt, dich und mich,
nimmt uns zusammen wie ein Bogenstrich,
der aus zwei Saiten eine Stimme zieht.
Auf welches Instrument sind wir gespannt?
Und welcher Geiger hat uns in der Hand?
O süßes Lied.*

In vertaling van Menno Wigman:

*Maar alles wat ons aanraakt, jou en mij
beroert ons samen als een strijkstok die
twee snaren tot één melodie gebiedt.
Op wat voor instrument zijn wij gestemd?
En welke hand heeft ons omklemd?
O teder lied.*

een relatie: de werkelijkheid en de ideale of ideële vorm =
Platoonse gedachte: wat we zien en meemaken is niet de ech-
te werkelijkheid, maar slechts een afbeelding, een slagscha-
duw van de werkelijkheid – misschien kent u de beroemde al-
legorie van de grot van Plato: we kijken naar een povere
schaduw en denken dat dit alles is, maar de ziel kan zich, met
enige weemoed, herinneren dat er ook een betere, hogere,
volmaakte werkelijkheid bestaat.

B. onmiskkenbaar ook aanwezig: de dood
"straks – wie weet – het ontdekken van de hemel!"

De laatste kaap (120 x 90 cm)

“finis terrae”, “is er überhaupt een zee”? als het er één is, in elk geval een bij avondrood; het is moeilijk om hier níet te denken aan de levensfase waarin de kunstenaar zich bevindt en die door het aangeven van zijn geboortedatum ook wordt meegegeven aan de bezoekers die hem niet persoonlijk kennen

Dein aschenes Haar Sulamith

Paul Celan, Todesfuge; slotstrofe (in vertaling van Peter Nijmeijer):

Asgrauwe verwerking van gruwel en dood, maar ook bezwe-
rende aanspreking van twee vrouwen, de blonde Margarete en
de donkere Jodin Sulamith

Niet alleen de betekenis van de woorden is van belang, ook het ritme
en de kleur.

*Zwarte melk van de vroegte we drinken je 's nachts
we drinken je 's middags de dood is een meester uit Duitsland
we drinken je 's avonds en 's morgens we drinken en
drinken
de dood is een meester uit Duitsland en blauw zijn z'n ogen
hij raakt je met kogels van lood hij staat onbewogen
er woont een man in dit huis je goudblonde haar Margarete
hij hitst z'n bloedhonden tegen ons op hij schenkt ons een
graf in de lucht
hij speelt met de slangen en droomt dat de dood is een
meester uit Duitsland
je goudblonde haar Margarete
je asgrauwe haar Sulamith*

de joodse vrouw, met 'aschenes Haar'.

Doordenker

Opgetekend door Carine Vankeirsbilck

Gadamer

Hans-Georg Gadamer (Marburg, 11 februari 1900 - Heidelberg, 13 maart 2002)

Gadamer deed vooral onderzoek naar de aard van de geesteswetenschappen en het onderscheid met de natuurwetenschappen. Zijn inspirator was Friedrich Nietzsche, vooral vanwege het belang van kunst dat Nietzsche onderkent. Hij volgt echter niet Nietzsches verwijfelde extremisme en verwerping van de wetenschap als zodanig. Gadamer's hermeneutiek steunt op Heideggers hermeneutische fenomenologie. De studie van Plato en Aristoteles heeft tevens een stempel gedrukt op Gadamer's filosofie.

Hermeneutiek is filosofie, omdat ze niet beperkt kan blijven tot een kunstleer die 'alleen maar' de meningen van anderen begrijpt. Hermeneutische reflectie houdt veeleer in dat in elk verstaan van iets anders of van een ander ook zelfkritiek besloten ligt. Wie begrijpt, neemt geen dominante positie in, maar geeft toe dat de eigen vermeende waarheid op de proef wordt gesteld. Het woord zelf komt van het Griekse *hermeneuein*, dat 'uitspreken', 'verklaren', 'uitleggen' en 'vertalen' kan betekenen.

Gadamer legt de terminologie van het 'werkingshistorische bewustzijn' als volgt uit : "Wat ik daarmee wil zeggen is, ten eerste, dat wij ons niet uit de geschiedenis kunnen weghalen en er om zo te zeggen tegenover gaan staan, zodat bijvoorbeeld het verleden een object zou worden voor ons. Als we zo denken, komen we veel te laat om de eigenlijke ervaring van de geschiedenis überhaupt nog in het blikveld te krijgen. Wij staan altijd midden in de geschiedenis. Wij zijn niet zomaar een schakel in deze voortlopende keten, om het met Herder te zeggen. Telkens hebben wij de mogelijkheid om datgene wat vanuit het verleden op ons afkomt, wat ons wordt overgeleverd, te verstaan. Ik noem dat "werkingshistorisch bewustzijn". Daarmee wil ik enerzijds zeggen dat ons bewustzijn werkingshistorisch bepaald is,

dus dat het door een werkelijk gebeuren bepaald is, waardoor het niet helemaal vrij is in de zin van een zich kunnen opponeren aan het verleden. Anderzijds bedoel ik daarmee ook dat het nodig is dergelijk bewustzijn telkens in ons waakzaam te laten zijn, zodat we in het reine kunnen komen met alles uit het verleden dat in onze ervaringen doorwerkt, of in zekere zin de waarheid ervan op ons te nemen. (*Gesammelte Werke 2, 142 e.v.*)

Uit : Kai Hammermeister, Gadamer, in *Kopstukken Filosofen*, Lemniscaat, 2002, 194 blz.

Book on the hill

door Hans Vanhulle

'Ecce Homo', of hoe de kansen van een grootstedse 'alleman' in New York op één dag kunnen keren...

Tommy Wilhelm is vierenzeventig jaar en heeft dringend geld nodig. Hij is een aan lager wal geraakte ex-acteur en betreft een kamer in een New Yorks hotel, waar ook zijn vader verblijft. Hij drinkt veel en is verslaafd aan barbituraten. Een korte schets van zijn levenssituatie verduidelijkt reeds veel: hij leeft gescheiden van zijn vrouw en twee kinderen. Zijn vrouw heeft het hoederecht over de kinderen; hij behoudt zijn vrijheid, maar als enige kostwinner dient hij wel een berg alimentatiegeld op te hoesten en zijn vrouw poogt voortdurend alle kosten voor de opvoeding van de kinderen op hem af te wentelen. Als troost

kan hij de kinderen eenmaal per week meenemen naar een baseballwedstrijd van de 'Brooklyn Dodgers'. Zijn vader is een hoogbejaarde, befaamde diagnosticus-arts op rust die de strijd van het leven reeds achter de rug heeft en die verder met geen problemen meer wenst geconfronteerd te worden. Zijn enige zus woont ver weg en ze zijn

niet meer 'on speaking terms'. Zijn moeder is reeds lang overleden. Hij heeft zijn universitaire studies in een pril stadium afgebroken op aanraden van een talentenjager van twijfelachtig allooi die hem de hemel op aarde beloofde in de filmindustrie in California. Maar na zeven jaar aanmodderen in dit milieu zonder noemenswaardig succes hield hij het daar voor bekeken. Verder dan onbeduidende bijrollen bracht hij het nooit. Hij was zelfs even hulpbroeder in een hospitaal in Los Angeles. Dan wordt hij maar verkoper voor de Rojax Corporation aan de Oostkust, een bedrijf gespecialiseerd in kindermeubelen en toebehoren. Na tien jaar werken moet hij evenwel zijn verkoopsgedebied met een ander delen en een leidinggevende functie in de raad van bestuur wordt hem door de neus geboord door een plots opduikende schoonzoon van een eigenaar. Uiteindelijk geeft hij ook de brui aan deze job.

Ontgoocheld en gedegouteerd over wat de 'ratrace' van het werkelijke leven uiteindelijk maar voorstelt, wil hij het over een andere boeg gooien en laat zich inpakken door de mooie praatjes van een zekere Dr. Tamkin, ook een bewoner van het hotel. Over zijn leven tot dan toe fulmineert hij tegen zijn vader: *'Praat me niet over vrijheid. Een rijkkaard kan vrij zijn met een inkomen van een miljoen netto. Een arme drommel kan vrij zijn omdat niemand het kan schelen wat hij uitvoert. Maar een man in mijn positie moet zich in het zweet werken tot hij dood neervalt.'* (pag.61) Wilhelm laat zich door Tamkin meetreronen naar de beurs van Wall Street om er zijn laatste zeventhonderd dollar in te zetten op hoogst speculatieve transacties op de goederenmarkten. Tamkin is een welbespraakte fantast met sjamanistische trekjes, die Wilhelm ongeziene winsten voorspiegelt en hem een hedonistische levensvisie weet aan te praten: hij wil de mensen in het 'hier en nu' brengen, in 'het werkelijke bestaan'. *'Het verleden is niet goed voor ons. De toekomst zit vol onzekerheden. Alleen de tegenwoordige tijd is werkelijk - Pluk de dag.'* (pag. 81) Dit bon mot, geplukt uit een gedicht van Ronsard ('Ceuillez dès aujourd'hui les roses de la vie) doet Wilhelm overstag gaan voor de verlokkingen van het grote geld. Ondanks herhaalde waarschuwingen van zijn vader om zich niet met de man in te laten en na hevige emotionele tegenspraak met zichzelf, vertrouwt hij ten slotte Tamkin een volmacht over zijn rekening toe. Nog dezelfde dag wordt hij opgelicht en verliest alles.

Naar het wrange vervolg hoe het nu verder moet met Tommy Wilhelms' leven geeft Saul Bellow de lezer het raden.

In wezen is dit het debacle en drama van een man met een uitgesproken jongensachtig karakter, die zich veeleer laat leiden door plotse emotionele impulsen dan door een rationele en nuchtere inschatting van het soort mensen met wie hij zich best omringt voor zijn financiële en relationele avonturen. De planning van zijn leven was een puinhoop en nu wordt hem de rekening gepresenteerd. Omdat niemand hem helpt zijn uiteengeranseld en verzwakt sociaal weefsel terug op de rails te krijgen, is hij extra kwetsbaar om een weerwoord te stellen tegenover de haaienwereld van de grootstad. Met toenevende wanhoop ervaart hij een wurgende en ontstellende vervreemding en eenzaamheid. *'Je moest blijven vertalen, uitleggen, alles doornemen, en het was een hellevaart niet te begrijpen of begrepen te worden, niet de gekken van de normalen te kunnen onderscheiden, de wijzen van de dwazen, de jongen van de ouden of de zieken van de gezonden. De vaders waren geen vaders en de zoons geen zoons. Overdag moest je tegen jezelf praten, en 's nachts met jezelf redeneren. Wie was er anders om tegen te praten in een stad als New York?'* (pag. 102)

Maar er komt nog een apotheose in deze korte roman, een beklemmende finale neergepend met een schier mythische envergure. Hevig aangedaan na de catastrofale transacties op de beurs spoedt Wilhelm zich terug naar het hotel. Van nu af is hij totaal berooid. Tamkin blijkt met de noorderzon en met het instappeld van Wilhelm verdwenen te zijn. Wat volgt is een beslissende en uiterst heftige confrontatie met zijn woedende vader, die hem een 'nagel van zijn doodskist' noemt en hem elke sprankel hoop op financiële steun meteen definitief doet vergeten. Het komt tot een onherstelbare breuk tussen beiden. Aan de receptie vindt hij bovendien een bericht van zijn vrouw. Met zijn laatste 'dimes' belt hij haar op en wordt tot overmaat van ramp nog eens flink de mantel uitgeveegd omwille van te laat gedateerde cheques die hij haar toestuurde. Hij is zo woedend dat hij bijna het telefoontoestel van de muur rukt. Ontredderd, verward en beduusd vlucht hij de straat op en door het gedrang van een menigte op de stoep wordt hij naar een synagoge gestuwd waar juist de offergang van een

begravenis plaatsvindt. De onbekende dode ligt opgebaard in een open kist en Wilhelm schuifelt dan ook maar aan voor de begroeting. Als hij bij de kist aankomt en zijn blik de starre ogen van de dode kruist, voltrekt zich een geweldige catharsis in zijn ziel. Hij begint onbedaarlijk heftig te huilen: *'De bron van alle tranen was plotseling in zijn binnenste opengebarsten, zwart, diep en heet, en ze stroomden naar buiten, schokten zijn lichaam, bogen zijn koppige hoofd, kromden zijn schouders, verwrongen zijn gezicht en verkrampden de handen waarmee hij zijn zakdoek vasthield. Zijn pogingen zichzelf weer in bedwang te krijgen waren nutteloos. De koude bal van woede en verdriet in zijn keel klom naar boven, hij gaf alle weerstand op, begroef zijn gezicht in zijn handen en hilde. Hij snikte met hart en ziel.'* (pag. 143) Alle verhullingen en illusies vallen hier weg - de gehele galerij van 'vrienden en bekenden' waarvan je meent dat ze het goed met je voor hebben, toont plots haar hol en afzichtelijk gelaat. Het zichzelf toegemeten imago met zijn bezwerende bedwelmeling van het altijd triomferende ik stort als een kaartenhuis in elkaar, en de godganse omgeving weerklinkt nog een enkele keer als een rinkelend cimbaal. Bellow weet hier meesterlijk het gemoed van de lezer te treffen alsof hij hem een vanitas schilderij van Hans Baldung voorhoudt.

Op mythologisch niveau kan de instorting van Tommy Wilhelm geduid worden als een moord van de leegte op de levensdrift. Daar werkt dit korte boek zich in zijn 144 pagina's gestaag en crescendo naar toe. De taal van Bellow is als levensecht uit dagdagelijkse conversaties geplukt, er steekt ritme in het verhaal en de compositie is knap. Qua thematiek is er een vaag waarneembare verwantschap met 'Alleman' van Philip Roth, hoewel de schrijftuur veel klassieker aanvoelt, meer direct is en dus minder literair doorwrocht. Het is immers vierendertig jaar eerder geschreven. Opwekkend is het niet. Cynisch of defaitistisch al evenmin. Noem het veeleer een realistisch, confronterend en 'thought provoking' portret van het Amerika zoals het er in de jaren vijftig voorstond, een niets verhullende 'demasqué' die de ware aard van het 'Cockaigne' dat de USA voor zijn uitverkoren burgers ooit pretendeerde te zijn, blootlegt, een status die het overigens nu nog steeds tegenover al zijn ingezetenen tot elke prijs wenst hoog te houden. Misschien is dit nog maar eens een Amerikaans boek die de ge-

vleugelde New Yorkse woorden: *'If I can make it there, I'll make it anywhere'* (Sinatra) op een indringende manier bevraagt en in twijfel trekt. Het schetst ons de ijle, smalle en vluchtige contouren van die schim, 'the American Dream', waar dit land op voortstuwt en waar nog steeds de velen die haar najagen de tanden op hebben stuk gebeten. In de finale toont Saul Bellow ons hier evenwel het naakte gelaat van een illusieloze, gevallen man, een gemiddelde 'Elckerlijc', en hij weet precies hoe het ons te doen oplichten met de kracht van een plotse bliksemschicht die de duistere nacht doorklieft.

**Saul Bellow. Pluk de dag. Uitgeverij Ooievaar (Prometheus)
A'dam, 1998, 144 pag., ISBN 90 5713 309 1**

De verjaardag

door Bart Madou

1918 – het Franse muziekleven in rouw

Mézy-sur-Seine, 15 maart 1918, dood van Lili Boulanger

Lili was de jongere zus van Nadia, eveneens componiste, maar die roeping gaf ze op toen haar jongere zus op jonge leeftijd stierf, Lili was pas 24. Nadia werd toen een gerenommeerde muziekpedagoge met als leerlingen o.m. Aaron Copland, Leonard Bernstein en Philip Glass, niet mis toch. Zij overleefde haar zus met 60 jaar.

Lili ontving in 1913 (het jaar van Stravinsky's *Sacre du Printemps*) als eerste vrouw de prestigieuze Prix de Rome voor haar cantate *Faust et Hélène*, maar omdat een vrouwelijke laureate in die tijd not done was, kende de jury de prijs ook toe aan ene Claude Delvincourt – overigens een verdienstelijk componist -, over wie wij verder niet zoveel meer gehoord hebben.

Tijdens haar korte leven componeerde Lili voornamelijk psalmen voor koor en orkest en enkele orkestwerken. Mooi is onder meer haar set-

ting van psalm 130 Du fond de l'abîme (De profundis) maar bekendst werd evenwel haar ingetogen Pie Jesu, dat zij nog vanop haar sterfbed aan haar zus Nadia dicteerde.

Parijs, 25 maart 1918, dood van Claude Debussy

Tien dagen na Lili Boulanger stierf ook Claude Debussy. Ook hij won – bijna jammer genoeg – de Prix de Rome. Jammer genoeg voor Claude, want de Prix de Rome hield ook in dat men twee jaar in Rome

mocht verblijven om er te componeren en de huisduif Debussy ging daar bijna aan heimwee ten onder. Er is trouwens geen enkele foto bekend waarop Debussy lacht.

Van Debussy zijn heel wat brieven bewaard, voor de reeks Privédomein vertaalde Lucas Bunge meer dan 200 brieven van hem. De vroegste dateert van Nieuwjaar 1872 – hij was toen tien jaar: *'Lieve oma, ik wens je gelukkig nieuwjaar en omhels je van ganser harte. Je kleinzoon, Achille de Bussy'* (sic). Het is inderdaad pas vanaf 1892 dat Debussy zijn tweede naam Claude gebruikte in de omgang. Een bijzonder merkwaardige brief is die geschreven in Dieppe, waarin hij aan zijn vrouw Lilly laat weten dat hij van haar gaat scheiden. *'Vergeef me wat ik je nu ga schrijven, ik had het je misschien beter kunnen zeggen, maar ik kon het juiste moment niet vinden, en misschien ook niet de moed.'* Nou dan maar in een brief, moet hij gedacht hebben, die hij besluit met: *'Het is evident dat deze brief je verdriet zal doen, te oordelen naar de inspanning die het mij kost hem te schrijven.'* Enkele weken nadien schiet Lilly zich een kogel in het lichaam, blijkbaar nogal amateuristisch, want die zou er nog 28 jaar tot aan haar dood blijven inzitten, *'als mooie herinnering aan haar liefde voor Claude Debussy'*, zoals een vriendin toen in haar memoires schreef.

Claude Debussy, Hartstochtelijk houd ik van muziek. Brieven. Privédomein 2010, 380 blz.

De zee, altijd de zee

Ik sleep me

door
het zand
de duinen op
en af
de wind
zoent me
in de hals

Ik hunker

eindeloos
de horizon
lonkt

Ik geef me

over

.

Ann Dewulf

Arrondissement XX

De gids

Het was een droom die in vervulling ging: ik, bescheiden leraartje in een onbeduidende provincieschool, kreeg de kans om een jaar lang literatuur te gaan studeren aan de universiteit van de Sorbonne. Stel je voor! Ik voelde me als een nietige sterveling die op audiëntie mocht bij de goden van de Olympus. Een jaar lang te midden van mijn helden, in het kloppende hart van de lichtstad, en dat alles op kosten van de staat. Want ik had zowaar een beurs bemachtigd waarbij zelfs het verblijf werd bekostigd. Toegegeven: dat verblijf bleek een klein vlekje te zijn op een voor het overige smetteloos aanbod. Een appartementje in de Rue du Repos klonk op het eerste gezicht best aantrekkelijk, tot ik de vergane glorie aanschouwde van het gebouw in grijs beton dat uitkeek op het kerkhof van Père-Lachaise. Het had iets lugubers toen ik die eerste avond, vanuit mijn vintage kamertje, uitkeek op het verlaten kerkhof, waar de graven trapsgewijs ten hemel klommen. Het zou me zelfs niet verbaasd hebben als de Grote Geesten die de begraafplaats bevolkten, zich na enkele glazen wijn persoonlijk waren komen voorstellen. Maar het volstond gelukkig om de gordijnen te sluiten en Brel aan het woord te laten, om de doden weer in slaap te wiegen. En uiteindelijk was ik best tevreden. Mijn appartementje had dan wel betere tijden gekend, het was netjes en knus en de Rue du Repos was even rustig als de naam liet vermoeden – althans buiten de openingsuren van het kerkhof. Bovendien was er een fietspunt aan het begin van de straat, zodat ik bij mooi weer probleemloos naar de Sorbonne kon fietsen, zonder de tochtige en ongezellige metro te moeten nemen. Ik raakte al snel vertrouwd met het leven als Pariisien, en had me vol enthousiasme ondergedompeld in de wereld van Baudelaire en Verlaine, Corneille en Racine. Ik leerde nieuwe mensen kennen en had het best druk, waardoor het al zowat half december was eer ik besloot dat het de hoogste

tijd werd om kennis te maken met mijn bureu. Mijn stilzwijgende overbureu, bedoel ik dan. Dus nam ik op een verloren zondagnamiddag de kaduke lift naar beneden en wandelde het kerkhof op. Een grieperig winterzonnetje kuchte een paar flauwe stralen naar beneden en een rilling liep over mijn rug bij de eerste omhelzing door de ijzige wind. Toch liepen er op het kerkhof flink wat mensen, het merendeel toeristen, die ik intussen van de indigènes wist te onderscheiden. Ik was onvoorbereid aan mijn wandeling begonnen en stelde vast dat mijn geheugen niet in staat was zich de wirwar van lanen en paadjes in te prenten. Dus volgde ik gewoon de weg waarlangs mijn benen me droegen in de hoop vanzelf enkele vertrouwde namen te ontdekken. Niet evident, zo bleek. Het kerkhof leek eindeloos en al troepte hier en daar een groepje mensen samen rond een gids, die de geschiedenis van deze of gene speciale grafzerk uitlegde, ik had nog steeds geen enkele beroemde naam ontdekt. Plots zag ik een oudere man die schijnbaar doelloos rondsloenterde, maar me nauwlettend in de gaten hield. Hij deed me onwillekeurig denken aan mijn grootvader en zag er ook zo uit: niet zo'n moderne opa die met de kleinkinderen naar Center Parcs gaat en 's winters op de skilatten staat, maar een echte bompa, met een rood gezicht en zware wenkbrauwen, die nog vaag lieten vermoeden dat de schaarse haren onder zijn alpinopet niet altijd grijs waren geweest. Hij droeg een donkere ribfluwelen broek en een loden jas die haast uit een museum leek te komen. 'Kan ik u soms helpen?' vroeg hij vriendelijk. Ik aarzelde even. Onze overgemediatiseerde wereld heeft ons tot wantrouwige eenzaten gemaakt. 'Niet echt...' begon ik toen. 'Nou ja...ik hoopte een paar beroemde schrijvers te vinden.' 'Aha! Geen probleem! Volgt u mij maar...' Hij klom het pad op en sloeg even verder rechtsaf, om halt te houden voor twee hoge praalgraven. 'Voilà. Molière en La Fontaine, broederlijk naast elkaar. De ingebeelde zieke en de raaf – wat hebben ze met elkaar gemeen?' Ik keek hem onbegrijpend aan. 'Kaas, mijnheer, kaas! De een zijn dood is de ander zijn brood,' antwoordde hij geheimzinnig. Ik begreep niet waarover hij het had en vroeg me af of er niet ergens een steekje los zat. Een wat verwarde geest was immers niet abnormaal op zijn leeftijd. 'Kent u de Franse literatuur een beetje?' ging de man verder. 'Dan ligt hier verderop nog een jongeling die u vast interesseert. Ik loop met u mee, want hij speelt graag verstoppertje.' Wat verder kroop hij tussen twee graven door en wees op een

grafzerk die vanaf het pad nauwelijks zichtbaar was: 'Alphonse Daudet. Kreeg een beetje een slag van de molen.' Hij glimlachte even en dit keer begreep ik zijn allusie op Daudet's Lettres de mon moulin. 'U lijkt goed op de hoogte te zijn. Kent u zo alle graven uit het hoofd?' 'Niet allemaal, neen, alleen die van mijn goede vrienden.' Even meende ik een wat treurige blik in zijn ogen te zien. 'Ik kan u nog voorstellen aan Honoré. Veel te jong gestorven, helaas.' Ik knikte. 'De Balzac... U houdt van literatuur, blijktbaar?' 'Évidemment! Ooit was ik leraar, net als u.' Ik bleef verbaasd staan. 'Hoe weet u dat ik leraar ben?' De man klopte me lachend op de schouders. 'Geen zorgen, mijn beste. Op mijn leeftijd weet je veel. Heel veel. Dat u leraar bent... ça se voit, disons.' We wandelden verder, helemaal naar de andere kant van het kerkhof. Ik vertelde hem dat ik een speciale licentie literatuur volgde en daar binnenkort een eindverhandeling voor moest schrijven. 'Ah! Ik benijd u!' zuchtte de man. 'Als u advies nodig heeft, dan zegt u het maar. U kunt me hier elke zondag vinden.' Ondertussen was ik verkleumd van de kou en wilde ik graag terugkeren naar mijn flat. Ik nam mijn portefeuille en ging op zoek naar de gepaste fooi om mijn gids te belonen. De man hield me echter tegen: 'Neen, neen! Ik ben geen bedelaar! Dit is mijn hobby! U zou me beledigen!' Lichtjes gegeneerd dankte ik de man en nam afscheid, nog steeds niet goed wetend wat ik van hem moest denken. Zijn sjofele, ouderwetse voorkomen stond in sterk contrast met zijn welbespraaktheid en zijn eruditie. Het liet me vermoeden dat het Franse lerarenpensioen niet echt royaal was.

De hele week bleef de man door mijn hoofd spoken en de volgende zondag werd ik als door een onzichtbare hand naar het kerkhof geduwd. De man was inderdaad weer op de afspraak. Ik zag hoe hij een echtpaar begeleidde en wachtte mijn beurt af. Inmiddels had ik het onderwerp voor mijn eindverhandeling gekregen en ik was benieuwd wat hij erover wist. Toen ik het hem vertelde, reageerde hij dolenthousiast. 'Ça alors! Daar heb ook ik ooit een verhandeling over geschreven. Wat jammer dat ik mijn oude notities niet heb bewaard. Maar weet u: ik heb een olifantengeheugen. Het zou een ware eer voor me zijn, als ik u enige assistentie mocht bieden.' Ontroerd keek ik de man aan. Hoe kon ik het een grijsaard ontzeggen, nog een keer een doel te hebben in het leven? Temeer daar hij me misschien wel echt van dienst kon zijn. Dus spraken we af om voortaan wekelijks

enkele uren door te brengen in het café op de hoek. Mijn herhaalde aandringen om daarbij iets te consumeren – ‘Koffie? Thee? Water? Cognac?’ – wimpelde hij steevast af – ‘De prostaat mijnheer, u zult het nog wel begrijpen’ –, maar des te ijveriger stortte hij zich op mijn boeken en geschriften. De man, die zich intussen als François had voorgesteld, bleek werkelijk een onuitputtelijke bron van kennis. Hij vertelde de geschiedenis alsof hij alles persoonlijk had beleefd, verwees me naar auteurs en literaire werken waar ik nog nooit over gehoord had – en mijn mentor al evenmin –, corrigeerde mijn taalfouten tot in de kleinste nuances en kon urenlang discussiëren over de interpretatie van één enkel woord. Ik zat hem vaak in beate bewondering aan te staren en vroeg me af of zijn oud-leerlingen ooit hadden beseft hoe bevoorrecht ze waren geweest met een dergelijke leraar. De tijd vloog voorbij, en zo ook helaas het academiejaar. Mijn eindverhandeling werd een lijvig werkstuk, dat ik dankzij de urenlange discussies met François met verve wist te verdedigen. Ik werd dan ook cum laude gelauwerd met een erediploma van de Sorbonne. Wie had ooit gedacht mijn naam en die van de Sorbonne samen op één enkel document – laat staan diploma – te zien prijken! Bij de prijsuitreiking bekwam ik wel een zeker schuldgevoel: zonder François had ik dit nooit kunnen realiseren. In hoeverre had ik dit diploma wel rechtmatig verdiend? Ik besloot dat ik hem in elk geval op passende wijze moest zien te bedanken, al kon ik niet zo direct bedenken hoe. Tijdens de receptie die volgde op de prijsuitreiking – ik was immers niet de enige laureaat – zat ik met mijn hoofd meer bij François dan bij mijn collega’s van de Sorbonne. Tot mijn mentor zich door de massa heen naar mij toe wurmde. Hij hief het glas champagne en voegde er aan toe: ‘A ta santé, mon cher, dat heb je werkelijk voor-tref-felijk gedaan! Ze zijn nog zo dom niet, les p’tits Belges’. We lachten allebei om zijn grap. ‘Oh, voor ik het vergeet,’ bedacht hij opeens, om vervolgens te verdwijnen richting podium. Even later kwam hij terug met een rechthoekig pakje in zijn handen: ‘Dit is nog voor jou. Een mooi geïllustreerde publicatie over de geschiedenis van de Sorbonne. Wie weet komt je foto er ook nog in terecht, bij een volgende editie.’ Hij knipoogde en ik dankte hem lachend. Tijd om het pakje te openen kreeg ik echter niet, want er kwamen alweer medestudenten op me af om samen te klinken op ons succes. ‘Laat ons iets gaan eten en daarna een stapje in de wereld zetten,’ stelde een van hen voor. Iedereen

reageerde enthousiast, tenslotte hadden we de voorbije weken hard gewerkt en mocht dat wel gecompenseerd worden. Het liep dan ook al in de vroege uurtjes eer ik – in licht benevelde toestand – terugkwam op mijn appartement. De adrenaline gierde nog steeds door mijn lijf en ondanks de fysieke vermoeidheid, kon ik de slaap niet vatten. Alle gebeurtenissen van de voorbije dag, bleven zich als een 8mm-filmpje voor mijn ogen afrollen. Met een zucht besloot ik dan maar een kijkje te nemen in het boek dat ik van mijn mentor had gekregen. Het illustreerde inderdaad de geschiedenis van de universiteit, van haar oprichting in de 12de eeuw, tot de studentenrellen van mei '68 en de huidige situatie. Een tweede deel ging specifiek over de afdeling Taal en Letteren, waarbij een hele reeks hoogleraren werden afgebeeld met een korte beschrijving van hun realisaties. Met een schok was ik bloednuchter. Een zekere Abel-François Villemain, geboren in 1790 en gestorven in 1870, glimlachte me minzaam toe vanuit het boek. 'François!' schoot het door mijn hoofd. De gelijkenis met mijn gids en geheime studiebegeleider was inderdaad treffend, al was de figuur op de foto een stuk jonger en – natuurlijk – al anderhalve eeuw overleden. Ik lachte met mezelf om mijn dwaze gedachte, maar vroeg me toch af of er soms enige familiale band kon zijn met 'mijn' François. Tenslotte had ik hem nooit naar zijn afkomst of familienaam gevraagd. Ik lag nog enkele uren rusteloos in bed te woelen, snakkend naar slaap, tot ik uiteindelijk zag dat het negen uur was: het openingsuur van het kerkhof. Nog moe, maar vol nerveuze spanning, nam ik een douche, om een kwartiertje later de heerlijke zomerlucht op te snuiven. In het café op de hoek was niemand te zien – we hadden dit keer immers geen afspraak meer gemaakt – dus haastte ik me naar de plek op het kerkhof waar ik François de eerste keren had ontmoet. Hij was er niet. Het was nog vroeg, natuurlijk... Ik besloot te wachten. Doelloos doolde ik rond op het kerkhof, hoopvol wachtend op de komst van François... Maar François kwam net zo min als Godot. Uitgeput keerde ik naar huis terug, mezelf vervloekend omdat ik hem nooit om zijn adres of telefoonnummer had gevraagd. Er restte me nog een week voor ik huiswaarts zou keren. Ik wilde François absoluut terugzien voor ik vertrok. Tussen mijn administratieve verplichtingen door verbleef ik elke vrije minuut op het kerkhof; na de openingsuren speurde ik het internet af naar alle mogelijke informatie over Abel-François Villemain. Veel te snel naar mijn zin

werd het zondag. Die avond zou ik de TGV nemen. Nog een laatste dag bracht ik door op Père-Lachaise. Zonder veel hoop. Ook de andere gidsen op het kerkhof konden me niets vertellen over mijn vriend François. De meesten konden zich hem zelfs niet herinneren. Toen ik die avond ontgoocheld voor het laatst de deur van het appartementsgebouw achter me dichttrok, werd mijn aandacht getrokken door een verfromfaaid boek dat aan de overkant van de straat, tegen de muren van Père-Lachaise aan, lag te waaien in de wind. De bladeren waren doorweekt en verkleefd door de regenbuien van de voorbije nacht, maar ik kon nog duidelijk de titel lezen: *Cours de la littérature du Moyen Âge*, met als auteur... Abel-François Villemain.

Uit: Els Vermeir, *Parijs onderhuids*, 250 p., Uitg. Scriptomanen, 2016

Verwilderd

door Staf de Wilde

Klaus Mann

De laatste maanden heb ik een ware leesrazernij, net als in mijn beste jaren of zelfs nog beter. En het zijn allemaal topwerken, dankzij de recensies in *De Standaard*, de boekenkatern in *De Morgen* of louter door een gelukkig toeval.

Nu ben ik bijna aan het einde gekomen van het wereldberoemde 'Mefisto' van Klaus Mann, een boek dat verfilmd werd door de grote Hongaarse regisseur Istvan Szabo, die ook de schitterende film 'Kolonel Redl' heeft gedraaid. In beide prenten speelt de formidabele Klaus Maria Landauer de hoofdrol. Het spreekt vanzelf dat ik deze films kan aanbevelen.

Klaus Mann is een geval apart. Hij was de zoon van de Nobelprijswinnaar Thomas, met wie hij absoluut niet kon opschieten. Thomas was in wezen een humanistische bourgeois, terwijl Klaus sympathiseerde met het communisme. Waarschijnlijk is dit conflict de belangrijkste reden voor zijn vroege zelfdoding in Cannes: Klaus wou echt erkenning van zijn vader en deze erkenning heeft hij van Thomas nooit gekregen. Er zullen wel nog andere motieven hebben meegespeeld voor zijn zelfdoding, maar dit was volgens mij de belangrijkste reden.

Klaus Mann

Er gebeurt hier iets zeer raars: een van mijn beste vrienden, die steeds mijn lector is geweest – vooral mijn roman 'Mottebol' heeft hij in extremis nog eens helemaal doorgenomen, waarvoor ik hem altijd dankbaar zal blijven –, dweept met Thomas: hij bewondert zijn genialiteit en daarom heeft hij in Zedelgem Thomas Mann-lezingen georganiseerd waarbij allerlei befaamde Vlamingen als spreker werden gevraagd. Onder hen mijn favoriet Paul Verhaeghe, die professor psychoanalyse is in Gent en de leer van Freud heeft aangepast aan onze tijd. Een voorbeeld is zijn meesterlijk boek 'Liefde in tijden van eenzaamheid', waaruit iedereen veel kan leren.

Het rare is echter dat men zeer moeilijke boeken van Mann kan lezen, in het bijzonder 'Doctor Faustus', dat onder meer spreekt over de dodecafonie van Schönberg, en daar versta ik absoluut niks van. Omgekeerd is een van mijn favoriete werken 'Het boek der rusteloosheid' van de wereldberoemde Portugees Fernando Pessoa, en dat boek kan mijn vriend dan weer niet lezen. Ik vermoed dat het komt door het feit dat ik nogal wat gelezen heb van Freud en overtuigd ben van de waarheid van Freud, terwijl mijn vriend dat minder heeft gedaan en het meesterwerk van Pessoa is een zelfanalyse waarin ik mezelf zeer goed herken.

Hoe dan ook kan ik al deze werken aanraden, al is 'Doctor Faustus' echt een boek voor intellectuelen, evenals 'De Toverberg', maar dit laatste is tegelijk zeer geestig.

De Haan 16 augustus 2018

Waarheid & herinnering

door Johan Debruyne

Leopold II en De Spaanse Vlo

Zijn in een bepaalde, moeilijk te omschrijven sfeer gedrenkte klanken brachten me terug naar mijn jeugd jaren in het Brugse Sint-Anna-kwartier. Niet naar de talloze momenten dat ik met rakkers uit de buurt voetbalde en kattenkwaad uithaalde in straten en op pleinen, maar die waarop ik me netjes gedroeg (acteur!) bij mensen van wie ik later zou leren dat ze tot de zogenaamde bourgeoisie behoorden en waar ik onder meer het kleur - en beeldrijke "Point de Vue" leerde kennen, een Franstalig tijdschrift waarin het over gekroonde hoofden ging. Een soort "Dag Allemaal" met nieuws, hele en halve leugens uit aristocratische regionen. Ik was (naar verluidt) bij momenten een ontzettend aardig jongetje en daardoor zo goed als thuis bij een handvol van die categorie van mensen, die ofwel Frans ofwel een soort elitair, maar slecht Nederlands praatten. Of de twee gewoon door elkaar haspelden. Dit laatste vond ik toen al geestig eigenlijk. Wanneer het inzicht toenam: potsierlijk. Het mooie zuivere Nederlands, waar ik later zo intens zou van gaan houden? Nee, dat hoorde je er nooit. Daar hadden ze, zo vermoedde ik toen al, een soort aversie voor. Met z'n allen kwamen ze wel bij ons in de bakkerij hun brood halen. Zonder zout, dubbel gebakken... Door mijn nochtans behoorlijk norse en weinig communicatieve vader werden ze op hun wenken bediend. Dit soort klanten waren koning.

"Wat wilt u vanavond eten, schatje?" Het "schatje" is in dit geval 87, was ik middels een nachtelijk gesprekje over... beeldende kunst aan de weet gekomen. De vrouw, zijn eega wellicht, die het hem vraagt kan ik me niet voor de geest halen. Wel dat de dame een bontjas droeg en als het ware voorbij mijn ziekenhuisbed vloog. Ik lag met name heel centraal en ze moest mijn bed voorbij om achter een lang gordijn bij haar schat te komen. Geen gordijn voor het compartiment waar ik lag. Enfin, ik heb het - als het er al was - nooit weten dicht schuiven. Ik diende wellicht, net geopereerd en aan ergers ontsnapt,

ook strak in de gaten gehouden. Ik moet de dame in kwestie complimenteren. Een knap staaltje fysiek voor iemand die toch een respectabel aantal jaren op de teller moet hebben gehad.

“Wat wil je eten als je thuis bent? Wat zal ik klaarmaken? Een tongsje met pureepatatjes? Of heb je liever een gigootje?” Hoe ze die verkleinwoorden uitsprak! Het was de tweede dag na mijn beroerte en ik had binnenpretjes en ook wel zin om ondeugend te reageren. “Tongsje” of “gigootje”: nabootsen als een papegaai, bijvoorbeeld. Het zou mij - vanaf dag twee, denk ik - ook opvallen dat die man vrijwillig op de afdeling aanwezig was. Voor een soort gerekte intense controle. Hij was immers steevast aangekleed en zat de hele dag met een mij al eens storende leeslamp in een boek gedoken. Ik zag hem af toe passeren wanneer hij naar het toilet ging. Ik hoorde hem ook al eens telefoneren, ook dan switchend van Frans naar een gebrekkig, maar sjiek klinkend Nederlands. Dat dit soort mensen hier, meer dan een halve eeuw na mijn puberteit, nog rondwaarde, verbaasde me toch enigszins.

Het is bizar, maar ik kon alles horen in die ruimte, ook dat hij bij een contact met een van de artsen de naam van een dicht familielid sommeerde, die ook geneeskundige was, en of de behandelende arts die misschien kende.

Op 23 januari van dit jaar heb ik een beroerte gehad. Omdat mijn vrouw, weliswaar in opperste staat van paniek en angst, meteen het juiste heeft gedaan, nl. op de vaste telefoon (maar dit is eerder bijzaak) het nummer 101 heeft getoetst, de ziekenwagen (we wonen dicht bij het Algemeen Ziekenhuis Sint-Jan in Brugge) er als de bliksem was, ze thuis al meteen aan me zijn beginnen “wroeten” en omdat vervolgens twee artsen schitterend werk hebben geleverd, ben ik aan veel ergers ontsnapt. De chirurgen hebben de bloedklonter, die via mijn hals naar mijn hersens was geschoten, vakkundig en koelbloedig via mijn lies weggehaald. Ik heb ze na de ingreep bedankt door mijn urine niet langer op te houden en de hele boel (vraag me niet hoe die er uit zag) onder te plassen. Ik had het wel - net opnieuw bij bewustzijn - keurig gevraagd! En het mocht. Ik was net voordien wakker geworden, keek recht in de ogen van een van de chirurgen en die vroeg me of het een beetje ging. Mag ik nu eindelijk plassen, was het enige wat ik vroeg. Mijn blaas stond op springen. Laat maar lo-

pen, was het gemoedelijke antwoord. Zelfs nu het in mijn hoofd was misgegaan, speelde mijn kleine blaas me parten...

Het gesprek waarmee ik dit relaas aanvatte speelde zich af op de zogenaamde STROKE-afdeling, de spoeddienst voor neurologische pathologieën. Ik had de vrijdag, 23 januari 2018, mijn bureau verlaten om in de woonkamer even te verpozen. Terwijl mijn vrouw naar "Thuis" keek - over mijn talloze "guilty pleasures"(Hazes' "Bloed, Zweet en Tranen" meebrullen is er een van) zal ik maar niet uitweiden - ging ik gewoontegetrouw net zo lang wat achter mijn pc zitten. Ik schaafde wat aan een tekst, noteerde een beginregel voor een column, beantwoordde e-mails, grasduinde in het Smoelenboek en dies meer. De populaire Vlaamse soap was al enige tijd afgelopen en mijn vrouw zat naar "De Afspraak" te kijken. Op haar eerste vraag gaf ik een antwoord dat normaal zou hebben geklonken, vervolgens ben ik beginnen wauwelen en zag mijn vrouw dat ik half verlamd was. Zo is het begonnen.

Na de geslaagde operatie werd ik dan naar een wat bizarre ruimte gebracht: de zogeheten "stroke"-afdeling, dus. Het was rond middernacht en een verpleger was me aan het wassen. Ik had even ervoor immers de boel onder geplast. Net als in mijn jonge jaren had ik deugdelijk in mijn bed gedaan. Ja, ik was het verwend kakkersnest én een bedplasser. Het zou als "nestzeikertje" klinken in de volkse buurt waar ik was opgegroeid. Ik vond die warme stroom in de buurt van mijn billen altijd heerlijk. Pas toen het zootje koud werd, wilde ik het bed uit. Ik zou dit tot rond mijn vijfde met regelmaat hebben gelapt...

Toen ik mijn (te klein) ziekenhuisoutfitje aan had, mochten mijn vrouw en mijn buurvrouw, een verpleegster, de afdeling (een zaaltje met veel apparatuur) binnen. Ze stonden naast mijn bed. Elk aan een kant. Er werden wat woorden gewisseld. Ik besepte nog niet echt wat me was overkomen en waaraan ik was ontsnapt.

Het was middernacht en ik lag - ik moest daar 72 uur blijven - precies in het midden, tegen een volgens mij licht gebogen wand. Rechts van me de witgrijze "schat" van 87, schuin tegenover me een kranige oude dame, en links, maar die kon ik niet zien, nog een drietal patiënten. Horen deed ik ze wel.

Mijn bovenlijf werd een soort kleefbord, waaraan dan weer een wirwar van draadjes was bevestigd. Op de top van mijn wijsvinger zat een

buigzaam plastic ding, uiteraard ook aan een draadje gekoppeld en het hele zootje was op zijn beurt verbonden met een televisiescherm-pje dat zich rechts achter me bevond. Daarvan konden de therapeu-ten aflezen wat er in mijn lichaam omging.

Om het uur zette, na een klik, een machine aan en zwol bij alle pati-enten op hetzelfde moment een band rond de arm. Meteen daarna verschenen verse cijfers op alle scherm-pjes tegelijk: de bloeddruk. Ik heb een enkele keer behoedzaam het hoofd gedraaid en gezien dat er 14 en een 7 op stond. Heel behoorlijk voor mijn doen, dus. Met een even grote regelmaat kwam men via een van je oren meten of je geen koorts maakte en ook al heel regelmatig werd een prikje in de vinger gegeven. Ik heb weinig ziekenhuiservaring, maar ik vermoedde wel dat het hier om het suikergehalte in het bloed ging.

Voor me, voor ons, met uitzicht op alle "getroffenen" een soort lange balie, het langgerekte domein waarachter de verpleging actief was, waar ik ze zag en hoorde telefoneren, waar ze aten, zacht praatten en patiëntengegevens doorgaven wanneer ze elkaar aflosten. De dames hadden het vaak over joggen en voeding. Ze vormden een gesmeerd team, had ik de indruk. Sommigen maakten heel wat uren. Rechts-achter vergaderden ze in een klein lokaal met de geneesheren.

Op de "Stroke" moet je 72 uur blijven. Vaste prik. Af en toe komen ze je oppikken - in mijn geval met bed en al - om je naar een of ander onderzoeksafdeling te brengen. Deuren zwiepen open en dicht. Ik moest aanvankelijk vaak plassen, maar in die fles was het verdomd moeilijk mikken. Ik zou er niet veel slapen en al verrassend snel wa-ren de verplegers bereid me even van alle toestanden los te haken, zodat ik op eigen kracht naar het toilet kon stappen. Voorts zou ik vanuit mijn bed luisteren en naar het plafond staren, want daar te-kende zich iets af (het gevolg van verbouwingen?) wat me aan het werk van Dan Van Severen deed denken. Zwarte lijnen en sobere vlakken op een wit plafond. Met dit a.h.w. in mijn schoot geworpen plastisch minimalisme heb ik uren doorgebracht. De stilte en de aan-blik van een paar geometrische vlakken maakten me rustig. Af en toe werd de aanblik gelardeerd met zacht gevoerde gesprekken.

De tweede en derde dag mocht ik tot mijn verrassing al met regel-maat losgekoppeld worden om naar het toilet te gaan. Die ochtenden kreeg ik zelfs de mogelijkheid om een douche te nemen. Uiteraard in een cel met antislip op de grond en een grote noodknop aan de wand.

Een mij nog onbekende verpleger kwam op voor de nacht, de tweede, geloof ik. Een vlotte kerel. Hij kwam kennismaken en pas toen leerde ik de altijd keurig geklede buur van 87 kennen. Plots hadden we het over Luc Peire. Een insteek van de verpleger, die ook academie volgde en artistiek was aangelegd. Mijn rechterbuur begon zich verrassemblerwijs in het gesprek te mengen en had het over een vandaag heel bekend Leie-schilder. Hij had ooit twee doeken van die kunstenaar geërfd en ze verkocht in een periode dat er nauwelijks interesse voor was. "Mocht ik ze vandaag verkopen, ik was rijk." Ah, dacht ik, je stapt en je klinkt al behoorlijk rijk.

Hij liet zich ook ontvallen over de situatie in Congo. Hoe het in dat land na de onafhankelijkheid van kwaad naar erger was gegaan. Ik dacht: straks komt hier nog ruzie van. Want links van me (tijdens een van mijn korte tripjes naar het toilet had ik dat gemerkt) lag een man van 91, ooit een fervent fietser, die een boek aan het lezen was over de Misdaden van... Leopold II. Heel kort had ik het er met hem over. Maar hij maakte zich meteen boos en ik rondde snel het gesprek af. Op de "Stroke" kun je je maar best rustig houden, dacht ik.

Diezelfde man zou ik de derde dag iets beter leren kennen in een van de talloze gangen van deze gezondheidsdoolhof. Mij hadden ze er gebracht voor een zoveelste onderzoek en hij zat er al zo'n uur te wachten om naar de "Stroke" teruggebracht te worden. De introverte oud-coureur en ik begonnen een gesprek over de koers. Als jongetje had ik met plastic coureurs gespeeld en ik volg nogal wat sporten, ook het wielrennen. We hadden het tot slot over klimmers. Ik dacht te scoren met de namen Frederico Bahamontes en Julio Jiminez, twee wereldvermaarde "berggeiten". Ik voelde echter meteen dat hij beter wist. Of zij dan niet de beste klimmers aller tijden waren? "Nee", zei hij met klem. "Maar ja, wie kent die renners uit mijn tijd nog? "De Spaanse Vlo" was de allerbeste. Hij woog amper 50 kilo en zou daarvoor nooit de Ronde winnen, want als de wind tijdens de afdaling tegenzat..." Toen mocht ik de MRI-kamer binnen.

Terug thuis heb ik dan wat zoekwerk verricht. De kleine Spanjaard heette Vicente Trueba, bijgenaamd De Spaanse Vlo of De Vlo van Torrelavega. Op dezelfde dag als ondergetekende geboren dan nog: 16 oktober 1905. Hij was inderdaad de eerste winnaar van het bergklassement in De Ronde van Frankrijk. Van de bollentruï was toen nog geen sprake.

Van Saïdjah en Adinda (1954) tot het boeddhistisch sterfhuis van Multatuli (2017)

door Hervé Daras

In het tweede jaar (1954-55) van het middelbaar onderwijs leerde ik op het college – in Nederlands: gymnasium – in Antwerpen Multatuli voor het eerst kennen. We kregen er zogeheten Nederlandse uitspraakleer, aan de hand van de geschiedenis van Saïdjah en Adinda. Het verhaal ontroerde me als tiener zeer. Vandaag bezit ik tien verschillende, afzonderlijke edities, zelfs een in het Bahasa Indonesia: *Ayah Saïjah mempunyai seekor kerbau (=waterbuffel)...*

Bij de huidige intellectuele elite in Indonesië is dit zeventiende hoofdstuk uit de Max Havelaar (1860) nog goed bekend.

“Toen nam Saïdjah’s vader een kris die poesaka (= erfstuk) was van zijn vader...” Ik kon in de huiselijke kring over dit verhaal niet zwijgen. Na het behalen van een uitstekend ‘bulletin’ of schoolrapport begeleidden mijn ouders me niet ‘naar een Chinees die op de hoofdplaats woonde’, maar naar een antiquair in Antwerpen, gespecialiseerd in Aziatische voorwerpen. Daar mocht ik zelf een oude kris, d.i. een Javaanse of Maleise platte dolk, mét een schede uitkiezen, een bijzonder gelukkig moment uit mijn prille jeugd!

In het zesde jaar van het middelbaar onderwijs bespraken we met de leraar Nederlandse letterkunde grondig de structuur en een aantal teksten uit de Max Havelaar. De meeste kwamen voort uit het handboek Zuid en Noord van de pater-jezuïet dr. J. Noë: Havelaar was een man van vijfendertig jaren..., toespraak tot de hoofden van Lebak, de geschiedenis van ‘de Japanse steenhouwer’ en het slot van de roman, waar Multatuli d.w.z. ‘ik, die veel gedragen (=geleden) heb’ zelf het woord neemt en zich rechtstreeks tot de koning van Nederland richt. Op een ereplaats in mijn huisinterieur hangt een van de mooiste aforismen uit het oeuvre van Multatuli:

“Niet in het snijden der padie is de vreugde: de vreugde is in het snijden der padie die men geplant heeft.” (uit de Max Havelaar, 8ste hoofdstuk)

Deze tekst werd door mijn vriend, de kalligraaf Paul Bortier, in schoonschrift op rijstpapier aangebracht. A thing of beauty is a joy for ever!

Aan de Leuvense universiteit, kandidatuur Germaanse filologie 1960-62, wees prof. Dr. J. J. Aerts, alias Albert Westerlinck, er ons op dat Multatuli naast zijn meesterwerk de Max Havelaar nog veel ander literair werk van uitzonderlijk hoog niveau heeft geschreven, o.m. Minnebrieven en Ideën (met twee e's!). 'Een onevenwichtige persoonlijkheid maar iemand met vonken van genialiteit': zo typeerde de hoogleraar in de moderne Nederlandse letterkunde Eduard Douwes Dekker.

Na mijn hogere studie werd ik in 1964 in Antwerpen als leraar Engels en Duits in een school met middelbaar onderwijs aangesteld. In het begin gaf ik wekelijks ook enkele uren Nederlandse literatuur. Blijkbaar werden mijn leerlingen toen vooral geboeid door de lessen over leven en werk van Multatuli. Zo kreeg ik o.m. van een laatstejaarsleerlinge, Ingrid Coveliers, een door haar vervaardigde gouache, waarbij ze zich had geïnspireerd op de omslag van het boek: *Multatuli, Max Havelaar*, Klassieke Galerij nr. 93, De Nederlandsche Boekhandel, 1959. De cover stelde Saïdjah met een waterbuffel voor.

Op uitnodiging van prof. Aerts hield de Amsterdamse hoogleraar dr. Garmt Stuiveling in maart 1970 in Leuven een beklijvende postuniversitaire lezing over Multatuli. Zijn erudiete voordracht bestond uit drie delen: Multatuli als ambtenaar in Nederlands-Indië, Multatuli als burger in de Nederlandse samenleving van de 19de eeuw, en Multatuli's houding tegenover het koningschap. De laatste zinnen van de professor, tevens een bevlogen redenaar, vergeet ik hierbij nooit:

*'t Is onbillijk van 'n cirkel
den hoek te verwijten dat-i scherp is.*
(korte spreuk van Multatuli)

d.w.z. Multatuli is een hoek en wij allen zijn cirkels. Eduard Douwes Dekker steekt boven alles en allen uit...

Eveneens in 1970 verscheen bij de uitgeverij Heidelberg-Orbis in Hasselt in de reeks Genie en Wereld een boek over Multatuli met elf bijdragen van experts ter zake, waaronder een opmerkenswaardig artikel over de Max Havelaar door prof. dr. Marcel Janssens (K.U.L.), een bijzonder origineel stuk over Multatuli in Vlaanderen van de hand van dr. Ger Schmook (Antwerpen) en een eenmalige tekst over het bewogen leven van E. Douwes Dekker door professor Stuiveling. Deze laatste eindigde zijn bijdrage als volgt: *Ook na zijn dood is Multatuli een teken geweest van tegenspraak... Terwijl zijn werk de mensheid veroverde en de Max Havelaar erkend werd als onze enige bijdrage tot de moderne wereldliteratuur, bleven de stad van zijn geboorte (=Amsterdam) en het volk van zijn taal in gebreke.*

Talrijke vooraanstaande literaire critici in de noordelijke en zuidelijke Nederlanden vinden de negen essays over Multatuli in de reeks Genie en Wereld nog steeds het beste wat ooit over zijn leven en werk is verschenen.

In 1976, n.a.v. mijn 35ste verjaardag, verraste mijn echtgenote (+2001) me met een cadeau, dat mij nog steeds na aan het hart ligt, namelijk een boek, dat toen pas verschenen was: *De raadselachtige Multatuli* van W.H. Hermans. Multatuli en Hermans, twee van mijn literaire idolen!

In juli 1984 kon ik samen met mijn vrouw een jarenlang gekoesterde droom waarmaken: een 'sentimental journey' door Indonesië in de voetsporen van Multatuli en Couperus, met een kleine groep Nederlanders, van wie de meesten zelfs nog in de Oost geboren waren! Het lievelingsboek van mijn echtgenote was *De stille Kracht* (1900) van Couperus. Na de lectuur van het standaardwerk in zijn genre, *Oost-Indische Spiegel* door Rob Nieuwenhuys, en correspondentie met de samensteller ervan, waren we o.i. uitstekend voorbereid op onze literaire reis. De Multatulitrack zag er zo uit: Buitenzorg (Sanssouci; nu Bogor), Batavia (Jakarta), Tangerang, Serang, Pandeglang, Rangkasbitung met o.m. het graf van de inlandse, knevelende regent... nog steeds onder bloemen bedolven, de dessa Lebak, waar een werker op de rijstakker me een speciaal rijstmesje schonk, en zo verder langs de Javaanse zuidkust naar Bandung, etcetera.

Op Sumatra bezochten we o.m. Padang, waar een streng islamitisch regime heerst. We ondervonden het letterlijk aan den lijve: short uit en lange broek aan!

Voor Louis Couperus maakten we de verplaatsing vanuit Yogyakarta naar Pasuruan bij Surabaya, waar het bloedheet was.

In Yogya verbleven we enkele dagen in het bekende Ambarukmo hotel. Ik liet er mijn uit Europa meegebrachte exemplaar van de Max Havelaar – uitgeverij Ad. Donker, Rotterdam – in karbouwenleder inbinden en in Surabaya bij Pasuruan, waar *De stille Kracht* zich afspeelt, werd het 'livre de chevet' van mijn vrouw ambachtelijk omgeven met batik.

Toen de twee 'goeroes' zoals men ons, leerkrachten, in het Bahasa Indonesia noemde, enkele weken later terug naar Europa vlogen, staken in hun koffers de mooiste souvenirs, die ze uit de gordel van smaragd meebrachten, namelijk de exotische boekbanden van twee klassiekers uit de Nederlandse letterkunde.

1987 was de honderdste sterfdatum van Multatuli, een goede reden om zijn museum in Amsterdam aan de Korsjespoortsteeg te bezoeken. Het bescheiden huis waar Eduard Douwes Dekker in 1820 geboren werd, is nu eigendom van het Multatuli Genootschap. Op de benedenverdieping of de parterre zoals de Hollanders zeggen, bevindt zich een bibliotheek met boeken van en over de auteur, krantenknipsels, brieven, foto's, resp. portretten enz. Op de eerste verdieping zijn enkele persoonlijke bezittingen van E. Douwes Dekker te zien, zoals zijn bureau, zijn boekenkast, de rustbank, waarop hij gestorven is, e.d. meer. De conservatrice, mevrouw J.A. Roelfsema-Tenge, vertelde ons over het wel maar vooral over het wee bij de voorbereidingen tot het stichten van het museum in 1975. Prof. Stuiveling, die zich jarenlang met hart en ziel heeft ingezet voor het bewaren en inrichten van dit literaire patrimonium, zei en schreef het vaak en terecht:

Het is geen zegen groot te zijn in een klein land.

De hoogleraar, dr. G. Stuiveling (Univ. Amsterdam), is vooral bekend als literair-historicus. Hij wordt beschouwd als de beste kenner van Multatuli's oeuvre. Na zijn dood in 1985 werd hij in Nederland opgevolgd door erudiete Multatulivorsers als Hans van den Bergh en Dik van der Meulen.

In Vlaanderen was prof. M. Janssens dé grote deskundige i.v.m. het leven en het werk van Multatuli, cf. o.m. zijn succesvol boek *De held van Lebak*. Na zijn overlijden in 2013 is Philip Vermoortel (°Brugge, 1955) de kenner bij uitstek van Multatuli's volledig werk geworden, dus niet enkel van de Max Havelaar. Ph. Vermoortel promoveerde aan de K. U. Leuven in 1991 op *De parabel bij Multatuli*. Hij is hoogleraar in de Nederlandse en Europese letterkunde aan de HUBrussel.

In 2007, op weg naar Silezië (Polen), voor een studiereis 'in de voetstappen van Eichendorff', hield ik een pauze in Gotha, een stad van ongeveer 45.000 inwoners, gelegen bij Erfurt in de deelstaat Thüringen. Ik wou er het kasteel Friedenstein bezoeken met mogelijke herinneringen aan Gotha als bakermat van het (Duitse) verzekeringswezen, 'Die Gothaer'. Het voornaamste doel van mijn stop was echter het crematorium waarheen het stoffelijk overschot van E. Douwes Dekker in februari 1887 met de trein vanuit Mainz was overgebracht. De officiële inrichting voor lijkverbranding in Gotha is amper twee jaar jonger dan de oudste van Europa, namelijk deze van Milaan uit 1876. Het 'Gothaer Krematorium' kwam tot stand onder impuls van Bertha von Suttner (+1914), een bekende Oostenrijkse feministe en pacifiste. Het crematorium is een immens, pompeus en neoclassicistisch gebouw, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog niet werd verwoest. Het bouwwerk heeft vele zuilen, talrijke vertrekken en een grote oven met een metershoge schouw. De 'Feuerhalle' zoals men in Oostenrijk zegt, is nog altijd in werking.

Na het overlijden van Karel de Grote in 814 werd de lijkverbranding door het christendom als een heidens ritueel beschouwd. De crematie strookte o.m. niet met 'de verrijzenis van het vlees/lichaam', cf. de Geloofsbelijdenis. De afgestorvenen in het katholieke Europa werden bijgevolg vanaf de 9de eeuw allen letterlijk ter-AARDE-besteld. Wie zich na 1876 zoals Multatuli in een officieel erkende lokaliteit liet cremieren, was volgens de kerk dus een uitgesproken atheïst of godloochenaar. Tot 1964 was de crematie zelfs door het Vaticaan verboden! Eduard Douwes Dekker had weliswaar een broer, Pieter, die een doopsgezinde dominee was, maar zelf was hij er heilig (?) van overtuigd dat er geen leven is na de dood. Haantje vooruit in alles, liet hij zich op 23 februari 1887 in het verafgelegen Gotha – ong. 300 km van Ingelheim – volgens zijn wens als eerste Nederlander cremieren.

Heden worden in het katholieke Vlaanderen van nog niet zo lang geleden ook al twee op de drie inwoners verast... De urne van E. Douwes Dekker bleef niet in Gotha of Nieder-Ingelheim bewaard, maar kwam later via zijn weduwe Mimi Schepel (+1930) in zijn geboortestad Amsterdam terecht.

(Voor de geschiedenis van de lijkovens konden we informatie bekomen bij de V.V.V. en in de crematoria zelf van Gotha en Wenen)

In 2011 werd ik zeventig jaar. Drs. Paul Eggermont, neerlandicus en bibliofiel, een goede vriend uit Schalkhaar bij Deventer, maakte me toen supergelukkig. Uit zijn uitgebreide huisbibliotheek schonk hij mij de vijfde druk van de Max Havelaar, uitgegeven in 1881 bij Elsevier in Rotterdam. Het is de laatste druk die Eduard Douwes Dekker nog zelf heeft beleefd. Na zo vele jaren is de omslag met tekeningen van de koffieplant, de *coffea arabica*, nog vlekkeloos. Een kleinood in mijn boekenkast!

Onlangs trof ik op de maandelijkse boekenmarkt in het begijnhof van Diest een beknopte versie aan van de Max Havelaar gedrukt in 1947 (of 1949?) met een inleiding over de actualiteit van die tijd, d.w.z. over de politionele actie in Nederlands-Indië. De auteur van het voorwoord verwijst hierbij uitdrukkelijk naar Multatuli en breekt een lans voor de onafhankelijkheid van de kolonie. Het is m.i. toch opmerkenswaardig dat de naam Multatuli, zelfs meer dan zestig jaar na zijn dood, hier nog geciteerd wordt. De ingekorte Max Havelaar uit 1947 kan ik voorlopig niet meer in mijn bibliotheek terugvinden, zodat nauwkeuriger informatie hierbij helaas ontbreekt.

Na dit (te) korte overzicht van de bovengenoemde Multatulimemorabilia in particulier bezit, zal het ongetwijfeld niemand verwonderen dat we E. Douwes Dekker en zijn sterhuis in Nieder-Ingelheim am Rhein bij de autosnelweg Koblenz-Mainz op ong. 360 km van Antwerpen niet uit het oog verloren hebben. We hielden er tot op heden tijdens onze reisweg naar het zuiden meestal een korte of langere stop. De Villa Steig, zoals het huis bij het overlijden van Multatuli op 19 februari 1887 heette, bevindt zich op enkele kilometers van het centrum van Ingelheim en op 12 km van Mainz. De stad telt ongeveer 25.000 inwoners en behoort tot de deelstaat Rijnland-Palts. Toen

Dekker er met zijn vrouw Mimi Schepel woonde, was de villa een vrijstaand woonhuis. Later werd er aan de rechterkant een woning bijgebouwd. Het landhuis is omgeven door uitgestrekte wijngaarden met in de achtergrond 'Vater Rhein'. Ingelheim is beroemd om zijn uitstekende rode wijn. Goethe vond het de beste die hij ooit gedronken had, cf. *Goethe und der Wein*, Insel-Bücherei nr. 1400. Van oudsher is de stad ook bekend vanwege de ruïnes van de 'Kaiserpfalz', het oude keizerlijke paleis van Karel de Grote en vanwege het wereldberoemde farmaceutische bedrijf Boehringer van recentere datum. Overal zie je wegwijzers naar deze grote onderneming.

De mooi gelegen Villa Steig aan de Mainzer Strasse werd in 1881 door dr. Johannes Zürcher, een jonge en rijke Multatulibewonderaar uit Amsterdam, aan Douwes Dekker en zijn echtgenote geschonken. Toen de weduwe na de dood van de auteur de woning had verlaten, functioneerde het gebouw als een klein hotel met de naam Multatuli. In 1908 werd er onder massale belangstelling, ook uit Nederland, in de voorgevel van Multatuli's sterfhuis een gedenkplaat te zijner ere onthuld, cf. de grote foto op pag. 194 van W.F. Hermans' *De raadselachtige Multatuli*.

In het hotel Multatuli bevonden zich jarenlang enkele kamertjes op de eerste verdieping, die mede op voorstel van het Multatuli Genootschap te Amsterdam als een 'Gedenkstätte' aan Douwes Dekkers' verblijf in het huis waren ingericht met boeken van en over hem in het Duits, met foto's uit de oude doos, met Duitstalige brochures over de schrijver en zijn geboortestad, met krantenknipsels i.v.m. Multatulivieringen, georganiseerd door de stad Ingelheim, enz. Bij de vertalingen "aus dem Holländischen" (?) sprong de naam van Wilhelm Spohr heel bijzonder in het oog. In deze kleine ruimtes tussen de kamers van de hotelgasten bevonden zich eveneens werken van de lokale historische vereniging o.m. over de reformatie in Ingelheim, over de plaatselijke rechtspraak in de Middeleeuwen, over de 'Kaiserpfalz' en Karel de Grote. Iedere Nederlandstalige scholier van het hoger middelbaar onderwijs herinnert zich zeker nog de eerste verzen van de Middelnederlandse ridderroman Karel ende Elegast: ... *Het was op ene avondstonde, Dat Karel slapen begonde t' Ingelem opten Rijn...*

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw, toen ik samen met mijn echtgenote vaak hotel Multatuli bezocht, werd de herinnering aan de grote schrijver vooral levendig gehouden door de eigenares van het logementshuis Frau Heldrun Witzke-Paul. Na de overname van het hotel rond de eeuwwende door Marjus Rädisch en de uitbreiding en verfraaiing ervan tot een modern geheel met een grote 'Weingarten' annex exquis restaurant en schitterend uitzicht op de omringende wijngaarden, verdwenen de Multatuli- en andere gedenkstukken uit de kamertjes, maar de naam van het gebouw, de steen in de voorgevel en een folder bij de receptie van het volledig gerenoveerde hotel-restaurant herinnerden nog steeds aan het zesjarig (1881-1887) verblijf van Multatuli op deze plaats. Het vernieuwde gebouw vertoonde een opmerkelijk heropleving. Dagtoeristen en vooral zakenlui, o.a. van de firma Boehringer, frequenteerden het hotel-restaurant Multatuli nu veel meer dan voorheen en ook de inwoners zelf van Ingelheim waren er vaak te gast voor familiefeesten e.d.

Groot was dan ook onze verbazing, toen we op zaterdag 12 augustus 2017, op weg naar Mainz en Heidelberg, in het centrum van Ingelheim al vernamen dat het hotel aan de Mainzer Strasse in 2016 verkocht was aan een steenrijke boeddhistische sekte van Thaise monniken. Het hotel-restaurant Multatuli van weleer staat nu bekend als Buddhistisches Meditationszentrum Rheinland!

Daar aangekomen, schoenen uit... en we mochten een kijkje nemen in het interieur.

Op de eerste verdieping, in het vroegere restaurant 'Zum Weinberg', zaten een vijftal monniken, gehuld in de traditionele oranjekleurige wikkelkleden aan tafels 'in gedachten verzonken', d.w.z. geheel in zichzelf gekeerd. Op de achtergrond hoorden we meditatiemuziek. Aan een muur hing in Thais schrift informatie (?). Een jonge dame, die een beetje Engels sprak, leidde ons naar de tweede verdieping, waar zich nog steeds de verzorgde kamers voor de gasten (en monniken?) bevinden. Helemaal onderaan, op de benedenverdieping, is de meditatiekamer van de boeddhistische Phra Dhammakaya Wat (= klooster). De vroegere tuin en speeltuin rond het gebouw lagen er verwaarloosd bij. In september-november 2017 zou alles gerenoveerd worden.

Amper twee zaken herinneren er nog aan Multatuli: een ingelijste beknopte tekst met foto over zijn leven en werk in het voormalige restaurant en de gedenkplaat in de voorgevel met Nederlandstalige tekst. Deze luidt als volgt: 'In dit huis overleed Eduard Douwes Dekker op 19 februari 1887'.

Aan de overkant van het meditatiecentrum staat een obelisk, opgericht op last van Napoleon, ter ere van Charlemagne of Karel de Grote, die de weg Bingen-Mainz liet aanleggen. Door de toeristische dienst van de stad Mainz werd deze plek als nummer 14 van de historische rondleiding door de Gutenbergstad opgenomen. Bij de obelisk is eveneens een bordje aangebracht met informatie over de Villa Steig aan de overkant. Omdat de tekst over Multatuli's sterfhuis goede en beknopte informatie geeft over leven en werk van E. Douwes Dekker¹. De onmiddellijke omgeving rond de zuil is bedekt met hoog gras en onkruid, zodat we aannemen dat de plaats nummer 14 nog maar zelden of helemaal niet (meer) wordt bezocht. Ze ligt ook ver buiten het centrum van Mainz, d.w.z. op 12 km!

Of Multatuli gelukkig zou zijn met de transformatie van zijn sterfhuis in een meditatiecentrum o.l.v. een boeddhistische sekte uit Thailand, valt te betwijfelen. Bij meditatie en bezinning denken we anno 2017 aan mindfulness, d.w.z. 'aan een levenshouding, gericht op aanvaarding van de dingen zoals ze zijn...', een definitie die in de meeste moderne woordenboeken voorkomt. Multatuli wou daarentegen veel verandering brengen in de Nederlands-Indische en de Nederlandse samenleving. En in Thailand mag niemand ook maar één woord kritiek op de koning uiten of hij/zij komt in de gevangenis terecht. Eduard Douwes Dekker neemt op het einde van de Max Havelaar zelf het woord om het beleid van koning Willem III in Insulinde aan de kaak

¹ "Gegenüber dem Denkmal liegt die 'Villa Steig', in der ab 1881 bis zu seinem Lebensende 1887 der niederländische Schriftsteller Eduard Douwes Dekker wohnte. Er hatte etwa 20 Jahre in der damaligen Kolonie Niederländisch-Indien (zuerst in Java, später in Sumatra und Celebes) gelebt und war dort zu einer hohen Position in der Verwaltung gelangt. Infolge seiner Kritik an den sozialen Misständen und der Korruption innerhalb der Regierung sah er sich zur Kündigung gezwungen. Wieder in Europa veröffentlichte er seine Erlebnisse unter dem Namen Multatuli (lat. Ich habe vieles getragen) in seinem bekanntesten Werk 'Max Havelaar'. Er wird heute in seiner Heimat noch sehr geschätzt."

te stellen. Ook in andere geschriften stelt Multatuli vragen bij het koningschap. Hij zou dus zeker in de cel zijn beland!

Het boeddhisme is een van de grote wereldgodsdiensten of wereldfilosofieën. Monniken uit Thailand bijvoorbeeld willen de leer van Boeddhā zoals ze in hun brochures en boeken onderstrepen 'op een vredelievende' manier in heel Europa doen ingang vinden. Het zij zo. Maar ook al zou Multatuli's sterfhuis plaats ruimen voor een hypermodern meditatiecentrum, dan nog beschikken we blijvend over zijn geschriften, waaronder een van de eerste antiekoloniale romans in de geschiedenis, de Max Havelaar of de koffieveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij, een echte klassieker, een boek dat na meer dan 150 jaar nog steeds veel gelezen wordt. Ook de sprankelende stijl en de unieke SPREEKTAAL in heel het oeuvre van Multatuli spreekt een groot aantal lezers vandaag de dag nog aan, ja, fascineert schrijver dezes!

Geen enkele geleerde heeft het gezamenlijke werk van Eduard Douwes Dekker wetenschappelijker onderzocht dan prof. Stuiveling. Daarom geven we hem graag het laatste woord: *ontelbare malen herdrukt, ontelbare malen vertaald, is de Max Havelaar geworden tot het klassieke meesterwerk van onze 19de-eeuwse letteren en onze enige moderne bijdrage tot de wereldliteratuur* (uit de: Moderne Encyclopedie der Wereldliteratuur).

LIED VAN SAÏDJAH¹

Ik weet niet waar ik sterven zal.
Ik heb de groote zee gezien aan de zuidkust toen ik daar was met mijn'
vader, om zout te maken;
Als ik sterf op de zee, en men werpt mijn ligchaam in het diepe water,
zullen er haaijen komen;
Zij zullen rondzwemmen om mijn lijk, en vragen: "wie van ons zal het
ligchaam verslinden dat daar daalt in het water?" –
Ik zal het niet hooren.

¹ Uit: Multatuli, Max Havelaar, naar het authentieke handschrift uitgegeven en ingeleid door Dr. G. Stuiveling, G.A Van Oorschot, Amsterdam 1950

Ik weet niet waar ik sterven zal.

Ik heb het huis zien branden van PA-ANSOE, dat hijzelf had aangestoken
omdat hij *mata-glap* was;

Als ik sterf in een brandend huis, zullen er gloeiende stukken hout neêr-
vallen op mijn

lijk;

En buiten het huis zal een groot geroep zijn van mensen, die water
werpen om het vuur te doden; -

Ik zal het niet horen.

Ik weet niet waar ik sterven zal.

Ik heb den kleinen SI-OENAH zien vallen uit den KLAPPA-boom, toen hij een
KLAPPA plukte voor zijne moeder;

Als ik val uit een' klappaboom, zal ik dood neerliggen aan den voet, in
de struiken, als SI-OENAH;

Dan zal mijne moeder niet schreijen, want zij is dood. Maar anderen
zullen roepen: "Zie, daar ligt Saïdjah!" met harde stem; -

Ik zal het niet hooren.

Ik weet niet waar ik sterven zal.

Ik heb het lijk gezien van PA-LISOE, die gestorven was van hoogen ouder-
dom, want zijne haren waren wit;

Als ik sterf van ouderdom, met witte haren, zullen de klaagvrouwen om
mijn

lijk staan;

En zij zullen misbaar maken als de klaagvrouwen bij PA-LISOE's lijk; en
ook de kleinkinderen zullen schreijen, zeer luid; -

Ik zal het niet hooren.

Ik weet niet waar ik sterven zal.

Ik heb velen gezien te BADOER, die gestorven waren. Men kleepte hen in
een wit kleed, en begroef hen in den grond;

Als ik sterf te BADOER, en men begraaft mij buiten de dessah, oostwaarts
tegen den heuvel, waar het gras hoog is;

Dan zal ADINDA daar voorbijgaan, en de rand van haar' SARONG zal
zachtkens voortschuiven langs het gras,

Ik zal het hooren.

Chapeau!

door Marie-Rose D'haese

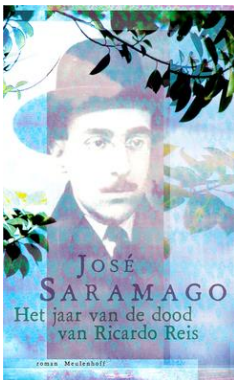
Chapeau voor José Saramago

*"Saramago is een expliciet geëngageerde schrijver, die er niet voor terugschrikt de samenleving te confronteren met lastige vraagstukken en die van mening is dat met name intellectuelen een verantwoordelijkheid hebben jegens de samenleving."*¹

Reizen door Portugal

In april van dit jaar 2018 maakten wij een reis door Portugal. Portugal? Pessoa dus. En Saramago. In mijn boekenkast greep ik het eerst naar *Het jaar van de dood van Ricardo Reis*, dat in 1999 door Harrie Lemmens naar het Nederlands werd vertaald, maar dat al dateert van 1984. Misschien kreeg de vertaler een duwtje in de rug doordat Saramago in '98 de Nobelprijs voor literatuur kreeg.

Nu ik wat meer van hem heb gelezen, vind ik die toekenning volkomen terecht.

Pessoa sterft in Lissabon op 30 november 1935.

Fernando Pessoa alias...

Fernando Pessoa (1888-1935) kennen we in ons taalgebied vooral omwille van zijn uitgebreide correspondentie, het fascinerende 'Boek der Rusteloosheid' en zijn poëtische vernieuwingen. Pes-

¹ Paulo de Medeiros in zijn oratie bij het aanvaarden van zijn hooglerarenambt Portugese Taal en Cultuur aan de universiteit van Utrecht in 2002.

soa was de dichter die de literatuur de **heteroniemen** schonk. Een heteroniem is een vorm van een pseudoniem, waarbij een auteur een fictieve schrijverspersoonlijkheid creëert, soms als afsplitsing van zichzelf. Sommige schrijvers creëerden meerdere heteroniemen en voorzagen die van een eigen stijl en zelfs botsende standpunten. In enkele gevallen gingen de heteroniemen met elkaar in polemieken. Het verschil tussen pseudoniem en heteroniem wordt wel zo samengevat: een pseudoniem is een andere naam voor het eigen ik; een heteroniem is een eigen naam voor een ander ik.

Pessoa's bekendste heteroniemen zijn: Ricardo Reis, Alberto Caeiro, Bernardo Soares en Álvaro de Campos.

Wat veel minder bekend is, is dat Pessoa een uitgesproken politieke denker was. Hij was met name een notoire tegenstander van alle egalitaire, democratische theorieën en systemen. Dat blijkt heel duidelijk uit een (groot) aantal geschriften, waaronder het beroemde '**Ultimatum**' (1917) van zijn heteroniem Álvaro de Campos.¹

Het jaar van de dood van Ricardo Reis.

Ricardo Reis is dus een van die heteroniemen van Pessoa. De geïnformeerde lezer weet daardoor dat het eigenlijk over het jaar van de dood van Fernando Pessoa gaat, verteld vanuit het perspectief van dit heteroniem.

Reis keert terug uit Brazilië omdat hij een telegram gekregen heeft van Álvaro de Campos, dat hem Pessoa's dood mededeelt. In zijn hotelkamer en in de stad zoekt Pessoa hem op en ze voeren er vele gesprekken over de verschillen tussen de personen (Pessoa betekent ook "persoon") en over wat er veranderingen in hen teweeg brengt. Dit tegen de achtergrond van het opkomende fascisme en de nakende Tweede Wereldoorlog.

Reis is arts en bemiddeld, kan zich gerust een aantal weken in het hotel veroorloven. Hij is ongetrouwd en kinderloos, zo vrij als een vogel. Hij gaat een verhouding aan met het kamermeisje Lydia, zo heet ook de vrouw aan wie Pessoa een aantal van zijn gedichten opdroeg:

¹ Faro 09/08/2011

*Kom naast mij zitten, Lydia, aan de oever der rivier.
Laten wij rustig kijken naar haar loop en leren
Dat het leven langsgaat, en wij houden elkaars hand niet vast,
(Leggen wij de handen in elkaar.)¹*

Het lijkt wel alsof dit een soort van recht is waarvan hij gebruik maakt, een onderdeel van de service van het hotel. Het standenverschil maakt zelfs dat ze niet als gelijken met elkaar kunnen omgaan, ook niet in de liefde:

*"...en kuste haar in de hals, het lukt hem nog niet haar als zijns gelijke op de mond te kussen, alleen als ze in bed liggen, als het moment suprême dichterbij komt en je de controle verliest, zij durft zelfs dat niet, ze laat zich kussen wanneer hij dat wil..."*p.229

Als Lydia hem later meedeelt dat zij zwanger is, voelt hij dan ook geen enkele verantwoordelijkheid, noch voor het lot van de toekomstige ongehuwde moeder, noch om dat van zijn ongeborn kind. Het is zelfs zo dat hij heimelijk gevoelens koestert voor een andere hotelgaste, een meisje dat verlichting zoekt voor een aandoening die haar gedeeltelijk verlamt. Zij is echter wel van de "juiste stand" en seksueel dus onbereikbaar.

In deze roman regent het onafgebroken: ik had het beter ter harte genomen, want van onze drie weken in Saramago's vaderland, regende het er twee.

"Het regent buiten met zo'n gedruis, dat het niet anders kan of het regent op ditzelfde ogenblik op de hele aardbol, de natte planeet suist als een zoemende tol door de ruimte, En in mijn hoofd ruist onophoudelijk dof de regen, ik ben de curve die door het gieren van de wind onzichtbaar wordt verkregen, een ontketende wind, als een op hol geslagen paard dat met onzichtbare hoeven op deuren en ramen bonkt, terwijl in deze kamer hier, waar alleen de vitrage lichtjes wiegt, een man te midden van hoge donkere meubels een brief zit te schrijven(...)." p. 190

(Ik dien jullie met mondjesmaat wat toe van de onvergelykbare schrijfstijl van deze auteur, ik kom er later op terug.)

¹ Vertaling August Willemsen

De gesprekken tussen de twee alter ego's, Pessoa en Reis, vormen het hart van deze roman. Het is heerlijk ernaar te luisteren, hoe ze elkaar aanvullen en tegenspreken, commentaar leveren op de politieke situatie, waarvan wij weten hoe die zal evolueren met de dictaturen van Salazar, Franco, Hitler en aanverwanten. De lezer ervaart eigenlijk nooit een gevoel van absurditeit, terwijl het toch een zeer vreemd gegeven is.

Hoewel ik helemaal niet hield van het personage Reis, ontwikkelde zich toch lezendeweg een soort begrip, misschien zelfs sympathie. En als het op het einde, op de pagina's 408-409, helemaal samenvalt met de dode Pessoa, die dokter Reis komt ophalen voor zijn eigen laatste reis, ben ik helemaal met hem verzoend.

Reis trekt z'n das recht, neemt zijn jas en een boek waarin hij lezende is om Pessoa te vergezellen:

"En dat boek, waar is dat voor, Dat heb ik nog steeds niet uit, ondanks de zeeën van tijd die ik heb gehad, Daar zul je geen tijd voor hebben, Ik zal alle tijd hebben, Je vergist je, lezen is de eerste vaardigheid die je verliest, weet je niet meer."

De hel bestaat.

In het laatste citaat zie je enkel aan de hoofdletter dat de spreker verandert. Verder zijn er nauwelijks leestekens.

Schrijfstijl van José Saramago

Hoe hij tot die stijl gekomen is, heeft Saramago eens onthuld in een interview:

'Ik wist niet hoe ik het verhaal moest vertellen en begon te schrijven op de gebruikelijke manier: met de dialogen keurig op hun plaats en de punten en komma's waar ze moesten staan. Ik wist dat wat ik schreef mezelf niet beviel, maar ik wist niet duidelijk wat ik anders wilde. Toen kwam zo'n "gezegend" moment in mijn literaire leven: min of meer onbewust draaide ik een nieuw blad papier in mijn schrijfmachine en begon te tikken zonder me iets aan te trekken van de gebruikelijke geordende syntaxis en de interpunctie. Het gebeurde zonder er bij na te denken, alsof ik zelf het initiatief niet nam. Een plotseling moment van kristallisatie'.¹

¹ Ger Groot: de vele namen van José Saramago in Streven augustus 2018

Het heeft geleid tot een zeer herkenbare stijl. Ik ga niet volmondig akkoord met Ger Groot, die stelt dat deze manier van schrijven de lezer op het eerste gezicht op de proef lijkt te stellen, maar dat je er snel aan went.

Ik denk dat je al een redelijk geoefend lezer moet zijn om de romans van Saramago graag te lezen. Het vergt wel degelijk een inspanning. Maar je wordt wél beloond met heerlijke personages, schokkende inzichten, hilarische uitspraken of toestanden. Want ja, hoe wrang de dingen vaak zijn, toch zit er in elk boek een gepaste dosis humor. Het werkt ook verslavend: het ritme van de zinnen sleept je mee, het is alsof je deint op een reusachtige, vriendelijke golf, die je hoe dan ook altijd ergens aan land brengt, waar je weer even vaste grond onder de voet krijgt.

De schrijver vertelt ons een verhaal, levert terzelfdertijd commentaar erbij en spreekt ons aan: wat denk jij ervan?

Het beleg van Lissabon

Lissabon stond uiteraard op ons verlanglijstje en zo werd ik geprikkeld door de titel *Het beleg van Lissabon*. (1989)¹

Het motto van deze roman is een passage uit het (denkbeeldige) *Boek der Raadgevingen*²

*Zolang ge de waarheid niet vindt, zult ge haar niet kunnen verbeteren.
Maar als ge haar niet verbetert, zult ge haar nooit vinden.
Versaagt echter niet.*

Hier is het hoofdpersonage, Raimundo Silva een corrector. *Hij leest boeken voordat deze gedrukt worden, verbetert de tikfouten, haalt de taaleigenaardigheden eruit en stuurt ze terug naar de uitgeverij. Hij doet dit al decennia en staat hoog aangeschreven. Naast zijn werk is zijn leven leeg. Hij woont alleen in Lissabon,*

¹ Lissabon werd rond het jaar 716 veroverd door de Arabieren, die het hele Iberisch schiereiland in handen wilden krijgen. Met korte onderbrekingen zouden zij de stad tot 1147 in bezit houden....

² Hij gebruikt dit ook voor zijn Stad der blinden.

eet elke dag dezelfde saaie maaltijden en heeft, behalve een voorliefde voor toast, weinig hobby's of geneugten in zijn bestaan. Op een dag corrigeert hij een werk getiteld "De geschiedenis van het beleg van Lissabon", over de eerste Portugese koning die in 1147 de stad probeerde te heroveren op de Moren. Hij krijgt daarbij hulp van kruisvaarders die op weg waren naar het Heilig Land. Raimundo Silva heeft nog nooit iets avontuurlijks gedaan, nooit een risico genomen, toegegeven aan een gevoel, een opzettelijke fout gemaakt. Maar nu, bevangen door een onverklaarbare impuls, voegt hij het woordje "niet" toe aan de zin "De kruisvaarders besloten de Portugezen te helpen".

In de dagen na zijn onbegrijpelijke actie leeft Raimundo Silva in angst. Na bijna twee weken wordt hij ontboden op het kantoor van de uitgeverij. Zijn fout is ontdekt, maar nadat het boek is uitgegeven. Ternauwernood ontloopt Raimundo Silva zijn ontslag en voortaan staat hij onder supervisie van ene Maria Sara. Hun eerste ontmoeting verloopt stroef, maar al snel blijken ze elkaar te fascineren. Maria Sara laat Raimundo naar haar werkkamer komen en suggereert hem om het beleg van Lissabon te herschrijven. Met als uitgangspunt het woordje 'niet' in de zin over de hulp van de kruisvaarders.

Wat volgt is enerzijds het verhaal van het beleg zoals opgetekend door Raimundo Silva, en anderzijds het verhaal van de beginnende relatie van Raimundo Silva en Maria Sara.

Wat achterblijft na het lezen van *Het Beleg van Lissabon* is een gevoel van warmte. Raimundo Silva en Maria Sara verdienen elkaar en hun geluk. Het einde van hun verhaal is zo onafwendbaar als de uiteindelijke inname van Lissabon, met of zonder de hulp van de kruisvaarders. Toch laat dit boek je zien hoe belangrijk het is om af en toe het woordje 'niet' toe te voegen aan schijnbare absolute waarheden, alleen maar om te zien tot welke nieuwe perspectieven en mogelijkheden dat kan leiden.¹

Opnieuw zijn de personages geen "spetters". Silva, de man, is een beetje kleurloos, bezit geen schwung, geen aantrekkingskracht. Maria Sara, de vrouw, is zeker in het begin bitcherig: het ziet er bepaald niet goed uit voor de arme Silva, die een ernstige deontologische fout heeft gemaakt.

¹ <https://maaikevdpas.wordpress.com/2013/08/21>

Toch begon ook hier stilaan sympathie te groeien voor deze *loser*, die zich eigenlijk stierlijk verveelt in zijn job en zich hoe langer hoe meer ergert aan de fouten die hij geacht wordt uit een tekst te halen. Wat hij doet is een daad van balorigheid die een mechanisme in gang zet waarop hij geen vat heeft: spannend.

Door zich voor te stellen hoe koning Alfonso Lissabon uiteindelijk toch in handen krijgt zonder de gewaardeerde hulp van de kruisvaarders, dwingt Saramago ons na te denken over de toevalligheden bij geschiedkundige gebeurtenissen. Dat de kruisvaarders er noch in het oorspronkelijke relaas, noch in Silva's herwerking sympathiek uitkomen, hoeft bij deze schrijver geen betoog.

"Terwijl hij nog in bed lag, vroeg Raimundo zich stomverbaasd af waarom hij toch maar steeds aan die werpmachines bleef denken, die blijden, of bliden, zoals ze toentertijd zeiden, meer in overeenstemming met de oorsprong, het Latijnse blida, slinger, raar woord toch eigenlijk, blijde, alsof het een vrolijke aangelegenheid is te worden bekogeld met stenen, maar ja, zo gaat dat met woorden, soms zijn ze gelijk maar betekenen iets anders, soms zijn ze verschillend en betekenen hetzelfde, voorzichtig met dit soort redeneringen, voor je het weet zegt iemand, Ik snap het niet." p.49 van de digitale editie.

Wat blijft hangen is de onwaarschijnlijke romance tussen twee eenzamen die elkaar vinden.

Memoriaal van het klooster

Op het einde van de eerste paasweek vertrokken wij uit Lissabon richting Coimbra. We hielden halt om de grote surfgolven van Nazaré te bewonderen en reden dan door naar Mafra. Het regende en in de gietende regen schoten we het plein over en het complex van het klooster van Mafra binnen.

Dit kloostercomplex evenaart qua grootte het Spaanse Escorial (4 ha, voorgevel van 232m.) en werd gebouwd in opdracht van koning João de Vijfde (1689-1750). De werkzaamheden begonnen in 1717 en duurden 18 jaar. João was een soort zonnekoning en mecenas voor de kunstenaars van zijn tijd. Hij stichtte zelfs de Academie van Mafra, om de vaklui die nodig

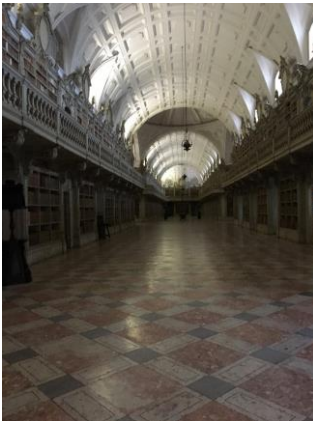
waren voor de bouw van dit franciscanenklooster te vormen. De bekendste leraar hier was Joaquim Machado de Castro, wiens eigen museum wij later in Coimbra bezochten. (Toch gedeeltelijk, want een goed deel van het personeel staakte tegen onderbezetting.)

Het paleis is gebouwd van kalksteen en marmer uit de omgeving. Er is met man en macht gewerkt aan de bouw en de arbeiders kwamen uit het hele land. Er is zelfs een jaar geweest dat er meer dan 50.000 mannen hebben gewerkt. Waarschijnlijk hebben velen het niet overleefd.

Het project stond onder leiding van de Duitser Johann Friedrich Ludwig, edelsmid en architect, die eerder in Italië had gewerkt.

Het schijnt dat koning João V erg onder de indruk was van de Italiaanse architectuur en de Italiaanse kunst.

Het kloostergedeelte bood ruimte aan 300 Franciscaner monniken. Wij zagen hier de ziekenboeg.

Zieke monniken lagen in kleine kamertjes en werden van elkaar gescheiden door (met azulejos betegelde) wanden en sierlijke gordijnen.

Op de vierde verdieping is

een 84 meter lange bibliotheek met hoge boekenkasten in rococostijl. Er staan hier +/- 38.000 boeken, voornamelijk nationale en buitenlandse werken uit de 16de, 17de en 18e eeuw. We konden haar bewonderen vanachter een koord en onder toeziend oog van een suppoost. Ze is de trotse bezitter van de eerste uitgaven van *Os Lusíadas* van Camões en een eerste uitgave, in het Grieks, van Homeros.

Net als in de Joaninabibliotheek van Coimbra worden er vlermuizen gehouden om de historische boeken vrij van insecten te houden. Dit bouwsel heeft Saramago gebruikt als decor en inspiratiebron voor zijn

Memoriaal¹ van het klooster (1982). Het wordt door sommigen beschouwd als zijn meesterwerk en ik nam mij voor het te lezen bij thuiskomst.

Het klooster komt er door de belofte van een franciscaan, die de koning een kind belooft als hij een klooster wil bouwen. Zo geschiedt, een dochter wordt geboren en de werken starten. Uiteraard op kosten van de gewone Portugezen, die via belastingen en arbeidskracht de verwezenlijking tot stand brengen. Laten we daarnaast ook de afpersing en de slavernij in de Portugese kolonies niet onvermeld.

"Dat nu niemand zegge dat de monniken uit Arrábida op grond van uitgelekte biechtgeheimen wisten dat de koningin zwanger was, nog voor zij het de koning had meegedeeld. Dat nu niemand zegge dat Dona Maria Ana, omdat ze een zo godvruchtige vrouw was, toestemde te zwijgen om de uitverkoren en deugdzame broeder António voldoende tijd te geven om op het toneel te verschijnen met de lokvogel van zijn belofte. Dat nu niemand zegge dat el-rei de manen natelde die zijn verlopen vanaf de nacht van zijn gelofte tot op de dag dat het koningskind werd geboren, en ze compleet achtte. Dat men niet meer zegge dan gezegd is." p. 22/23

De moeite en de inspanningen om dit bouwwerk tot stand te brengen, worden uitgebreid beschreven: het is een memoriaal, of het is het niet. Zo is er een paginalange beschrijving van een enorme steen die vervoerd moet worden op mankracht. Ze is fenomenaal en niet na te vertellen of samen te vatten. (pagina's 214-233)

Toch is het niet dit soort dingen (hoewel...) dat mij het meest is bijgebleven. Wat het boek (voor mij) memorabel maakt, zijn de figuren van Baltasar en Blimunda. Saramago weeft hun hartverscheurende liefdesverhaal doorheen de geschiedenis van de bouw van dit megalomane klooster. Zij representeren de duizenden naamloze mannen en vrouwen die de offers moeten brengen voor een meedogenloze vorst en kerk.

¹ Een memoriaal is een dagboek waarin in chronologische volgorde gegevens worden vastgelegd betreffende handelingen en gebeurtenissen die veranderingen veroorzaken in de grootte en samenstelling van bestanddelen van vermogen. (ArchiefWiki)

Blimunda is de dochter van een vrouw die in een autodafe¹ verbrand wordt op de brandstapel.

*"Daar loopt mijn moeder, en vervolgens draaide ze zich om naar de grote man die vlak bij haar stond en vroeg, Hoe heet jij, en de man zei zonder dralen, daarmee het recht van deze vrouw erkennend hem vragen te stellen, Baltasar Mateus, ze noemen me ook Zeven-Zonnen."*p. 46

Deze vrouw heeft een bijzondere gave, een geheim, dat Baltasar haar uiteindelijk toch ontfutselt. Deze twee vormen een trio met ene pater Bartolomeu en wanneer die erachter komt:

"keerde de pater zich tot haar, glimlachte, keek hen beurtelings aan en verklaarde, Jij bent Zeven- Zonnen omdat je in het licht ziet, jij zult Zeven-Manen zijn, omdat je in het donker ziet, en zo werd Blimunda, die tot dan toe net als haar moeder alleen De Jesus heette, Zeven-Manen (...). Die nacht sliepen de zonnen en de manen omstrengeld, terwijl de sterren langzaam aan de hemel draaiden, Maan waar ben je, Zon, waarheen ga je." p.80

Er spreekt zoveel deernis, zoveel mededogen uit Saramago's woorden dat je hart ervan breekt. Het spreekt vanzelf dat het sprookje niet gelukkig afloopt.

Stad der blinden

Tijd voor de wellicht bekendste titel van onze Portugese Nobelprijswinnaar: zijn *Stad der blinden* (1995).

Fernando Meirelles verfilmde het onder de titel *Blindness*, het was de openingsfilm van Cannes 2008.

Thibaud Delpout bracht het op toneel in 2015 met Theater Utrecht.

De oorspronkelijke titel luidde: *Ensaio sobre a Cegueira: Essay aangaande blindheid*.

Waarin Saramago de vraag stelt: wat gebeurt er, hoe gedragen mensen zich als de

¹ Letterlijk: daad van geloof, wreed ritueel waarbij ketters en andere zondaars ter dood werden gebracht ter stichting en openbaar vermaak.

inwoners van een hele stad plots getroffen worden door blindheid. Het is het boek waarin hij zich van zijn meest moralistische kant laat zien en hij laat geen twijfel bestaan over de allegorische kant ervan. (Wacht, jullie hebben ook nog De stad der zienden te goed.)

Saramago biedt ons "*rijke teksten, die alle soorten van plezier en vermaak kunnen verschaffen. Maar het zijn ook teksten die (...) ook iets van de lezer vragen. (...) dat hij aan de slag gaat met de vragen die in de tekst worden gesteld.*"¹

Bij wijze van uitzondering is het verhaal eenvoudig na te vertellen. Op een dag stopt een man voor de verkeerslichten en het volgende moment ziet hij niets meer: alles is wit (sic). De aandoening breidt zich als een epidemie uit over de stad en als voorzorgsmaatregel beslissen de autoriteiten de blinden én diegenen die met hen in contact zijn geweest, af te zonderen in een verlaten krankzinnigengesticht. Daar worden ze bewaakt door gewapende soldaten en bedreigd met de dood als ze zouden proberen de plek te verlaten. Geleidelijk aan wordt heel de instelling bevolkt door blinden die zich zo goed en zo kwaad als het gaat organiseren. Spoedig ontstaan er machtsstructuren en ontwikkelen er zich vormen van uitbuiting en misbruik. Wanneer een groepje toch kan ontsnappen, blijkt dat ondertussen alle stadsbewoners getroffen zijn en dat het buiten een struggle for life is geworden.

De beschrijving wordt mogelijk gemaakt doordat de schrijver 1 personage gespaard laat blijven van de aandoening.

Ten slotte krijgt even wonderbaarlijk iedereen zijn gezichtsvermogen terug.

De beschrijvingen van de toestanden die ontstaan als de mens terecht komt in een modus van overleven (Is dit een mens?) zijn redelijk hallucinant en soms ronduit weerzinwekkend, maar nooit plat of vulgair, hoe duidelijk en niets-verhullend ze ook zijn.

De vragen die De Medeiros eruit puurt zijn wezenlijk: *wat is tirannie? Wat is gemeenschap? Wat is leiderschap?*

Saramago nodigt de lezer dwingend uit hierover na te denken aan de hand van deze allegorie.

Hij is niet zacht voor de mens, maar ook niet veroordelend of pessimistisch. Zijn moralisme is niet betuttelend.

¹ De Medeiros, o.c. p.6

Treffend is dat geen enkel personage een naam krijgt. We zien de gebeurtenissen door de ogen van "de vrouw van de oogarts". Er is de "eerste blinde" en "de vrouw van de eerste blinde". De oogarts, de autodief, het meisje met de zonnebril, het schele jongetje, de oude man met het ooglapje.

In allemaal krijgen we eigenschappen van egoïsme én van altruïsme. Als ze weer in de buitenwereld komen, gedragen ze zich noodzakelijkerwijze als onze voorouders van jagers en verzamelaars. Alleen zijn deze "beschaafde" mensen daar helemaal niet zo vaardig in en bovendien beschouwen zij die toestand niet als "natuurlijk". Zij weten beter, zij kennen een andere wereld.

Ze verenigen zich om elkaar te helpen. De Medairos vindt dat ietwat utopisch. Hij had natuurlijk nog niet het boek kunnen lezen van Dirk Van Duppen en Johan Hoebeke, *De Supersamenwerker*, dat bij Epo verscheen in 2016. Dit boek stelt aan de hand van recent wetenschappelijk onderzoek dat de mens in wezen heel sociaal is. Empathie en sociaal gedrag zijn vroege verworvenheden in de evolutie: onze overleving berust meer op samenwerking dan op concurrentie. Het gedrag van dit groepje mensen illustreert in een roman uit 1995 deze stellingen.

Er is hoop voor de mensheid en haar samenlevingen in deze tijden van angst en fake news.

Rol van de kunst

Er is ook een grote toekomst weggelegd voor de kunst. ("Art is the highest form of hope", zoals ene Gerhard Richter het ooit zo treffend formuleerde.) In de laatste bladzijden ontmoet ons groepje een schrijver, een schrijver die ondanks zijn gebrek aan gezichtsvermogen is blijven doorschrijven. Hij woont in het huis van de "eerste blinde".

"De eerste blinde voelde zich geveleid, stel je voor, een schrijver in mijn huis, zou hij vragen wie hij was, kon dat, hoogstwaarschijnlijk zou zijn naam hem wel iets zeggen, misschien had hij zelfs van hem iets gelezen, zo werd hij daar heen en weer geslingerd tussen nieuwsgierigheid en wellevendheid toen zijn vrouw recht voor zijn raap vroeg, Hoe heet u, Blinden hebben geen naam nodig, ik ben deze stem die ik heb, de rest doet er niet toe, Maar u hebt boeken geschreven en die boeken dragen uw naam, zei de vrouw van de

oogarts, Nu kan niemand ze meer lezen, dus is het alsof ze niet bestaan." p.268

De blindheid van potentiële lezers heeft zijn naam en zijn beroep overbodig gemaakt, vooral omdat "de wereld alle waarden heeft verloren waarvan de literatuur bestaat. Elk boek probeert orde en betekenis te scheppen, maar wanneer de mensheid, die de betekenis van woorden en namen zou kunnen begrijpen, wegglijdt in animaliteit, wordt elk boek absurd."¹

De literatuur heeft de herinnering bewaard aan de waarden van een gemeenschap vóór de catastrofe: om deze herinnering levend te houden, leest het ziende personage elke avond voor uit romans aan de anderen.

"Angst maakt blind"

De stad der blinden bevraagt ook het fenomeen van de angst. Deze is allesoverheersend en verlamdend, destructief. De blinden zijn bang omdat ze de greep op hun wereld hebben verloren, wie nog ziet, vreest blind te worden, men is bang voor het geweld van de schurken binnen de instelling en om tegen hen in opstand te komen; men is bang voor de soldaten en de soldaten schieten uit angst. De vrouw van de oogarts is bang de slaaf te worden van de groep als die er zou achter komen dat zij nog ziet; ze is bang om de leiding op zich te nemen, enzovoort en zo verder: de angst houdt iedereen in de greep. Daar zicht (sic) op krijgen, het mechanisme ervan doorbreken lijkt een eerste voorwaarde om een stap vooruit te zetten.

De roman geeft aanleiding tot veel reflectie, er valt nog veel meer uit te puren, maar ik moet verder.

We begeven ons nu naar *De stad der zienden*.

Ensaio sobre a Lucidez dateert uit 2004 en Saramago voorspelde dat zijn nieuwe roman een hels kabaal zou ontketenen.

Waarom weet ik niet, maar dit werk werd niet door Harrie Lemmens vertaald, zowat de huisvertaler van Saramago, maar door Maartje de Kort. Harrie was niet zo enthousiast over deze worp van zijn geliefde schrijver.

Dit is wat hij ervan vond op 10 september 2005 in Trouw:

¹ Ger Groot, o.c.

Het oordeel van Harrie Lemmens

"De reacties waren totaal anders dan tien jaar eerder. Destijds keerde heel intellectueel Portugal zich verontwaardigd tegen de staatssecretaris van cultuur, die verboden had om ' Het evangelie volgens Jezus Christus' te laten meedingen naar de Europese literatuurprijs, nu reageerde diezelfde intelligentsia ietwat laatdunkend en lacherig. Goedkoop en naïef, luidde het oordeel over de manier waarop Saramago in 'De stad der zienden' de democratie ter discussie stelt.

Tijdens gemeenteraadsverkiezingen in de fictieve stad waar zich ook Saramago's meest verkochte boek 'De stad der blinden' afspeelt, stemt ruim zeventig procent van de bevolking blanco. De regering reageert als door een wesp gestoken: dit kan niet, kakelen ze als kippen in ellenlange kabinetsvergaderingen: zo wordt het hele stelsel ondermijnd, er moeten maatregelen worden getroffen.

Wanneer nieuwe verkiezingen, een week later, het percentage blankostemmers alleen maar doen toenemen, slaat de paniek om in grimmigheid en wordt de noodtoestand afgekondigd. De stad wordt belegerd, een kordon militairen moet verhinderen dat iemand er nog in of uit kan. Want uiteraard, zo redeneert de politieke macht, is hier sprake van een samenzwering.

Toch is er geen enkele partij of beweging die de verantwoordelijkheid opeist en tegelijkertijd blijft de bevolking uitermate kalm en redelijk onder haar opsluiting. Straten worden even netjes geveegd, het aantal inbraken blijft ongeveer gelijk. Ook zonder politieke leiding blijkt de stad niet reddeloos verloren. Zelfs een door de regering gepleegde aanslag in de metro brengt daar geen verandering in.

Na enige tijd krijgt de radeloze regering eindelijk iets concreets in handen. Een van de blinden van het groepje dat de lezer heeft kunnen volgen in 'De stad der blinden' stuurt een brief, waarin hij uit wrok laat weten dat de vrouw van de oogarts, die toentertijd steeds is blijven zien, een man heeft vermoord en, wie weet, nu wel achter het complot zit. De regering grijpt de verdachtmaking met beide handen aan en stuurt een commissaris van politie met twee assistenten naar de stad om contact te leggen met de dissidente groep.

In kluchtige, bijna slapstickachtige scènes zien we de commissaris door de stad trekken, schaduwend en observerend. Geleidelijk aan vat hij echter sympathie op voor de kleine groep, zeker voor de vrouw van de oogarts, en voor de beweegredenen van de blankostemmers,

die uiting geven aan hun misnoegen over de afstand van de politiek tot het volk. Dat komt hem duur te staan.

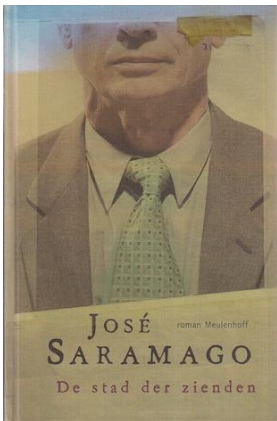
'De stad der zienden' is een somber boek, dat eindigt zonder hoop, in tegenstelling tot 'De stad der blinden'. Beide zijn parabels, maar terwijl de laatste gelezen kan worden als een soort mene-tekkel¹ dat de ogen van de mensen moet openen voor het feit dat ze hun naasten niet zien, is de eerste een bittere aanval op een systeem dat ziende mensen blind wil houden.

Even sterk zijn ze echter niet en dat komt door een ander, belangrijker verschil. 'De stad der blinden' heeft een volstrekt onwaarschijnlijk gegeven als uitgangspunt (een stad wordt ineens getroffen door een blindheidsepidemie), en de lezer weet dat wat hij leest domweg niet kan. Toch stoort dat niet, want hij huivert omdat hij het zich als nachtmerrie levendig kan voorstellen. Daaraan ontleent die roman zijn kracht.

Nu doet Saramago iets anders. Hij vertrekt vanuit een alleszins realistische situatie, want in feite is er sprake van een staatsgreep door de zittende regering. En juist omdat het vertrekpunt realistisch is, is de lezer wél geneigd vraagtekens te zetten bij allerlei gebeurtenissen.

Vooraf de reactie van de bevolking, het 'volk', komt nogal onwettelijk over. Het volk is goed, de politiek is perfide en boosaardig; het volk wil wel anders, maar de politiek luistert niet, richt zich uitsluitend naar de eigen wetten en de eisen van de economische wereld. Het is een opvatting die Nederland sinds Pim Fortuyn maar al te goed kent. Het is populisme.

Om andere redenen is de 'De stad der zienden' wel het lezen waard: om de lange zinnen (ook nu weer voortreffelijk vertaald door Maartje de Kort) die over de bladzijden golven, om de spreekwoorden en volkse uitdrukkingen en, toch ook, om het soms bitse, soms ironische commentaar van de alwetende verteller. Saramago blijft een groot stilist, maar zijn engagement mist ditmaal doel."

¹ waarschuwing, teken aan de wand.

Persoonlijke mening

Ik geef Lemmens recensie in extenso weer, ten eerste omdat hij Saramago kent van haver tot gort, ten tweede omdat jullie te laten meegenieten van zijn scherpe pen.

Mij liet het boek verbijsterd achter en inderdaad, niet zoals het boek der blinden met enige hoop.

Lemmens mag dan wel van populisme spreken, sedert de verkiezing van sommige machthebbers rijzen er toch hoe langer hoe meer vragen over politiek en zijn mechanisme.

Saramago toont in deze roman haarscherp het niets ontziende van de machthebbers aan, hun verdeel- en heerspolitiek, hun blindheid voor de noden van hun kiezers, hun machtsgeilheid, het zich vastklampen aan de macht met álle middelen.

Net zoals in *de stad der blinden* vertrekt hij van de *what if*-gedachte, speelt daarmee, trekt die door met zijn fantasie van schrijver, maar ook met de kracht van zijn politiek engagement.

Knap ook vond ik halverwege het boek van 318 pagina's het verband dat hij legt met zijn *stad der blinden*.

Het volgt natuurlijk in de tijd op de blinden, maar het is er geen vervolg op, het zijn twee aparte denkoefeningen, in andere settings, maar even helder en overtuigend.

Het is fictie. Maar het is fictie die uitnodigt tot zelf nadenken en tot alertheid waar het de waarden betreft van onze Westerse democratie.

"En anderen zeiden, We moeten ons organiseren, maar ze wisten niet hoe dat zou moeten, niet met wie, niet waartoe. Sommigen vonden dat een groep moest gaan praten met de burgemeester, om zich bereid te verklaren tot samenwerking en uit te leggen dat degenen die blanco hadden gestemd niet de bedoeling hadden het systeem omver te werpen en de macht te grijpen, dat ze niet eens zouden weten wat ze daar dan mee moesten aanvangen, dat ze gestemd hadden zoals ze gestemd hadden omdat ze teleurgesteld waren en geen andere manier wisten om goed duidelijk te maken hoe teleurgesteld precies, dat revolutie ook een mogelijkheid was geweest maar dat daarbij ongetwijfeld veel doden zouden vallen en dat wilden ze niet, dat ze hun hele leven braaf met hun stem naar de stembus waren gegaan en je zag wat dat had opgeleverd, Dit is helemaal geen democratie, burgemeester." p. 99

Naast een wrede bomaanslag in de metro, met talloze doden, probeert de vertrokken regering de voormalige, onbestuurde hoofdstad te destabiliseren door een staking van de reinigingsdiensten uit te lokken. In eerste instantie lukt dit ook, maar dan:

"dat was de situatie toen, precies om twaalf uur 's middags, overal in de stad vrouwen met bezems, emmers en stofblikken naar buiten kwamen en zonder een woord te zeggen hun straatje begonnen te vegen, van de voordeur tot aan het midden van de weg, waar ze vrouwen tegenkwamen die aan de overkant met hetzelfde doel en dezelfde middelen waren buitengekomen. De woordenboeken zeggen dat een straatje een strook plaveisel langs een gebouw of erf is, en dat is zeker waar, maar ze zeggen ook, sommige althans, dat je eigen straatje vegen betekent dat je jezelf vrijpleit. Welk een vergissing, onoplettende heren filologen en lexicologen, je eigen straatje vegen is begonnen als precies dat wat de vrouwen van de hoofdstad nu doen, zoals in het verleden in de dorpen ook hun moeders en grootmoeders deden, en die deden dat net zomin als de vrouwen hier om zich te onttrekken aan een of andere verantwoordelijkheid maar juist om die verantwoordelijkheid op zich te nemen. Mogelijk was het om dezelfde reden dat op de derde dag de werknemers van de reinigingsdienst weer de straat opgingen. Niet in hun werkpak maar in gewone kleren. Ze zeiden dat hun pak staakte, niet zichzelf." p. 101-102.

Ik wil het einde niet verklappen, maar een van de redenen waarom dit boek mij zo sprakeloos achterliet, was de wreedheid jegens het individu, het personage waarmee je je als lezer ondertussen hebt verbonden.

Alsof je persoonlijk gevisieerd en getroffen wordt.

Het evangelie volgens Jezus Christus

Als uitsmijter lees ik voor jullie uit het Evangelie volgens Jezus Christus (1991, vertaling 1993)

Deze roman schoot de katholieke kerk van Portugal zodanig in het verkeerde keelgat, dat ze ervoor zorgde dat hij niet mocht ingezonden worden om mee te dingen naar de Europese literatuurprijs, wat aanleiding was voor Saramago en diens vrouw om te verkassen naar het Spaanse Lanzarote.

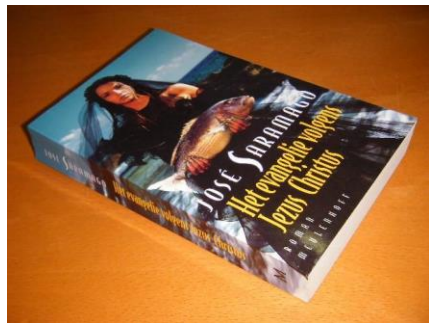
Dat was nog eens een demonstratie van de macht waarover het instituut in de jaren '90 van de vorige eeuw nog beschikte.

Als men zoals ik opgevoed is met het verhaal van Jezus, en vooral het lijdensverhaal, kan men ongetwijfeld oprecht gechoqueerd zijn door wat de auteur met de stof van de evangeliën doet.

Als men zoals ik vervolgens doorgegroeid is naar humanisme en vrijdenkerij, is dit puur genieten en gniffelen om alle vondsten in het boek tentoongespreid.

*"We zijn allen in mindere of meerdere mate vertrouwd met de ingrediënten: met de hoofdfiguren, Jezus, Maria en Jozef, de twaalf leerlingen, onder wie de verrader Judas Iskariot, de vrouwelijke volgelingen, onder wie Maria Magdalena, de voorloper Johannes de Doper, de Joodse Schriftgeleerden, de politieke en militaire overheden, koning Herodes en de Romeinse bezetters onder aanvoering van Pontius Pilatus; met de dorpen en steden, Nazareth, Bethlehem en Jeruzalem, de streken, Galilea en Judea, de plaatsen, waaronder de Hof van Olijven of Gethsemane en de Schedelberg of Golgotha; met de gebeurtenissen, de geboorte uit een maagd, aangekondigd door de engel Gabriël, de kindermoord, de wonderen waaronder de opwekking van Lazarus uit de doden, de parabels en de bergrede, het gewelddadige optreden in de tempel, het Laatste Avondmaal, de gevangenneming en foltering, de kruisdood en verrijzenis; met de boodschap van liefde, met de verkondiging en het geloof dat Jezus van Nazareth niet zomaar een mens is, maar de Zoon van God."*¹

De heilige Jozef, voedstervader
De ingrepen in de traditionele verhaalstof zijn bijzonder ingrijpend: je kan niet anders dan op een heel andere manier naar deze geschiedenis kijken. Jozef bijvoorbeeld, de zogenaamde voedstervader, de brave, zich steeds op de achtergrond houdende timmerman, wordt een vrome Jood met welomschreven meningen. Maar niet alleen dat, als Jozef en Maria met hun eerstege-

¹ Dirk De Schutter, dirkdeschutter.com 14/10/2016

borene nog in Bethlehem verblijven, in de grot waar hij ter wereld kwam, hoort Jozef bij toeval over de geplande kindermoord. Hij snelt naar de plek, grabbelt zijn vrouw en kind en schamele bezittingen en vlucht (niet naar Egypte, maar dit is onbelangrijk). Hij had dus de ouders van de andere kleintjes kunnen waarschuwen, maar deed dit niet. Dit bezorgt hem een levenslang, torenhoog schuldgevoel, waardoor hij nacht na nacht lijdt onder dezelfde nachtmerrie, nl. dat hij zijn zoon zoekt met de bedoeling hem te vermoorden. Hij neemt zich voor bij Maria zoveel kinderen te verwekken als er door de soldaten zijn vermoord. Onbedoeld raakt hij betrokken bij een rebellie tegen de bezettende Romeinen, hij wordt gepakt en... gekruisigd. Op dat ogenblik heeft Jezus al 8 broers en zusjes. De persoonlijke schuld en het verantwoordelijkheidsgevoel spelen de hele roman door een vooraanstaande rol.

Het leven van Jezus

Jezus dan. Hij verlaat als 14-jarige onmiddellijk het huis als hij de waarheid verneemt rond de moord op de onnozele kinderen. Hij belandt bij een herder, bij wie hij 4 jaar blijft. (Dit blijkt later de Duivel te zijn). Deze stuurt hem weg als hij erachter komt dat Jezus een schaap heeft geofferd aan God: "*Je hebt niets geleerd,*" zegt Herder, "*ga.*"

Zo, terugkerend naar Nazareth, ontmoet Jezus Maria van Magdala, een prostituee, ze gaan een verhouding aan en deze Maria vergezelt hem op zijn levensreis.

De wonderen van Jezus worden ook wonderlijk gekaderd door Sarago. De wonderbaarlijke visvangst beperkt zich niet tot een eenmalig feit, maar tot een maandenlang economisch wonder, net als het bedaren van de storm op het meer. Maar het mooist vond ik toch de niet-opwekking van Lazarus, een broer van Maria Magdalena bij Sarago. Als Jezus hem uit de dood wil terughalen zegt Maria: "*Niemand verdient het om 2 keer te moeten sterven.*" En Jezus ziet de waarheid daarvan in: iemand in zijn toestand laten kan ook een daad van compassie zijn.

Bij het uitdrijven van de boze geesten uit de bezetene wordt de vraag gesteld: *wat is het goede?*

Als Jezus de geesten bevel geeft de man de verlaten, smeken zij hem hen niet uit de streek te verjagen:

“Jezus vroeg, en waarheen willen jullie dan gaan. Nu was men daar vlak bij de berg een grote kudde zwijnen aan het hoeden en de onreine geesten smeekten Jezus, Stuur ons in die zwijnen en laat ons daarin gaan. Jezus dacht na en het leek hem een goede oplossing, overwegende dat die dieren aan heidenen moesten toebehoren, daar varkensvlees voor de joden niet koosjer is. Het idee dat de heidenen door het eten van de varkens ook de duivels zouden kunnen inslikken en bezeten worden, kwam niet bij Jezus op, zoals ook niet bij hem opkwam wat daarna helaas gebeurde, maar feit is dat zelfs een zoon van God, die trouwens nog niet gewend is aan zo’n hoge verwantschap, net als bij het schaken niet alle gevolgen van een simpele zet, een eenvoudige beslissing kan voorzien.” p. 308

Zo stortten 2000 varkens, tot grote woede van hun eigenaars zich in het meer en verdrinken.

40 dagen op het meer

Vanaf p.315 (van de 387) ontvouwt zich het kernstuk van dit werk: Jezus roeit in de dichte mist het meer op, God komt bij hem zitten in de boot, net als de Duivel, en God ontvouwt zijn plannen: Hij wil meer zijn dan de god van een onbeduidend volkje en daarvoor heeft hij een martelaar nodig. Deze kan dan de grondlegger worden van een godsdienst, die zich over heel de wereld kan verspreiden. Op de bladzijden 330-340 wordt een overzicht gegeven van de kerkgeschiedenis, een naakte opsomming van alle bloedige feiten die deze tijd kenmerken. De duivel besluit haar met de woorden: *“Je moet God zijn om zoveel van bloed te houden.”*

Als de mist na 40 dagen optrekt, voltrekt zich de rest in razend tempo: niet het lijden en de dood van de Messias staan centraal, maar zijn worsteling met leven en lot.

Naast alle andere deelaspecten, las ik ook veel passages waarin Saramago aandacht heeft voor de in het christendom gepropageerde vrouwenhaat. Ik geef een paar voorbeelden.¹

Vrouwenhaat bij Joden en Christenen

¹ In een door de openbare omroep uitgezonden misviering herinnerde de voorgaande priester eraan dat vrouwen niet mogen vergeten “in alles onderdanig te zijn aan hun echtgenoot.” 26 augustus 2018 (!)

"... maar voor Jozef was, net als voor iedere man uit die tijd en die contreien, de meest zekere leer die welke de wijste der mannen definiëerde als hij die zich het best weet te hoeden voor de vrouwelijke lagen en listen." p.31

"...waarvoor hij zich zoals altijd bedient van de lichtgelovigheid en slechtheid der vrouwen." p.32

"Voorwaar, voorwaar, ik zeg u, de boosaardigheid der vrouwen kent geen grenzen, vooral niet die van de meest onschuldige." p.34

"...maar zoals men weet, mogen waar hanen kraaien geen kippen tokken." p. 48

"... want de vrouwen zijn zoals we reeds weten in alles secundair, men hoeft slechts te bedenken, en het zal niet de laatste keer zijn, dat Eva na Adam werd geschapen en uit een rib van hem, wanneer zullen wij eens leren dat we sommige dingen pas kunnen begrijpen, wanneer we bereid zijn terug te keren tot de bronnen." p. 49

Nog eentje om het af te leren (daarna gaf ik het onderstrepen op):

"... laten we niet vergeten dat dit alles vuil en onrein is, van de bevruchting tot de geboorte, dat verschrikkelijke geslacht van de vrouw, wervelpoel en afgrond, zetel van al het kwaad van de wereld, van binnen een doolhof, het bloed en de sappen, de vloeiingen, het breken van het vruchtwater, de walgelijke nageboorte..."

Elk boek van Saramago is anders, ik zou niet kunnen zeggen welk ik het beste vond, of het liefste las.

Ze laten zich enkel in hun stijl vergelijken, niet in hun thematiek.

Beleefd

door Bart Madou

Triënnale met drie obstakels

Zaterdag 23 juni bleek echt de ideale dag te zijn om in Brugge de Triënnale te bezoeken: er was de braderie in de Steenstraat, verderop

begon in de namiddag een biatlon en last but not least was er die dag de match België-Tunesië, te volgen op groot scherm op het Beursplein. Vind dan maar een parkeerplaats! Maar goed, met een kwartier vertraging werd de ontdekkingstocht met een 25-tal deelnemers aangevat. Tussen al die in actuele kunst geïnteresseerden een opvallende onenigheid, zowel over de gids als over de kunstwerken. Ik hoed mij dus om persoonlijke voorkeuren in de verf te zetten.

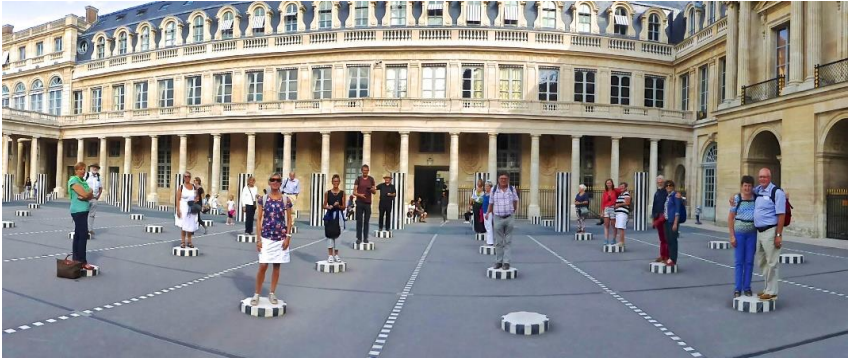
Toch wil ik twee installaties vermelden die de goedkeuring van allen wegdroegen. Enerzijds was er Lanchals, de hoog gestapelde modules van John Powers en natuurlijk de blikvanger par excellence van de route, de Skyscraper of The Bruges Whale van StudioKCA, een innovatief bureau voor architectuur en design onder leiding van het kunstenaarskoppel Jason Klimoski en Lesley Chang .

Paris vaut bien une messe

Vrij vertaald: een kermis is een geselling waard. Al naargelang het soort pedometer of de grootte van de stappen van het individu in kwestie werd er de eerste dag tussen 18000 en 21000 stappen gestapt. Niemand die daarover zijn of haar beklag maakte: het museum van de Fondation Louis Vuitton maakte de inspanningen ruimschoots goed. Verbazingwekkend, grandioos wat architect Frank Gehry (dezelfde van

het Guggenheim Museum in Bilbao) daar verwezenlijkt heeft, maar ook de kunstcollectie van Bernard Arnault, de rijkste man van Europa was niet mis. In de late namiddag even langs de piramide van Ming Pei en de speelse kolommen van Daniël Buren gepasseerd om dan in de passages of arcades van Parijs te duikelen, niet om te flaneren echter, daar was immers met gids en koploper Robert geen sprake van. Het diner werd genoten in het 'fabriekje' van restaurant Bouillon

Chartier, alleen Willy was nadien niet tevreden over de maaltijd: het was te goedkoop. Nog 1000 of 1200 stappen verwijderd van het hotel, iedereen haalde strompelend de eindbestemming, al ging het er soms wat rumoerig aan toe.

Dag twee, Paris s'éveille. Metro in, metro uit en dan opeens een eiland van stilte: Musée Cluny met in de nieuwe vleugel de onvolprezen gobbelins van La dame à la Licorne. Rilke noemt ze in zijn *Malte Laurids Brigge*, beelden die 'alles prijzen en niets prijsgeven'. Bestaat er zoiets als zuivere esthetische ontroering? Ja, het bestaat. Na Cluny een niet zo snelle hap bij de Chinees, in dit geval een Chinese, waarna het zwaarste nog komen moest. Robert was erin geslaagd een achtvormige wandeling uit te stippelen op, langs en dwars door het Île de la cité (de hitte steeg intussen uit de grond). Iedereen begon zich als Tantalus te voelen, maar gelukkig vonden we een terras tegenover het standbeeld van Arthur Rimbaud ('L'Homme aux semelles devant' een parodie op de bijnaam die Verlaine aan Rimbaud gaf 'L'Homme aux semelles de vent', de man met de zolen van de wind). Net op tijd, anders waren er zeker enkelen aan het muiten geslagen. Bovendien, we zaten vlakbij het metrostation Sully-Morland.

Restte ons nog tot aan het Gare du Nord te geraken.

Een onvergetelijke reis, mede dankzij de organisatie van André, Marie-Claire en Robert. Daarvoor past maar één woord: impeccable! Faut le faire!

Te Beleven

door Bart Madou

Dit najaar zijn er nog twee grote manifestaties: een poëziefestival en enkele activiteiten rond het Orpheus en Eurydicethema.

Vers Per Vers

Gedurende een hele week een heus poëziefestival in samenwerking met andere actoren.

Dit festival is eigenlijk gegroeid uit de wens om hulde te brengen aan een van onze grootste Vlaamse dichters van het ogenblik: Gwij Mandelinck, een inwoner van onze gemeente trouwens. En met een hulding zetten wij dit festival in.

GWIJ !

Op harde grond vrouwen
Genomen; ze lopen

Een melkweg die verzuurt.
De schoot, een

Schommelende reiswieg;
Ze ontvlezen, raken uitgeput.

Wat rest:
Luchtbagage. ¹

Vrijdag 19 oktober om 20 u., een hommage aan Gwij en Agnes Mandelinck. Plaats van gebeuren: GC Jonkhove te Aartrijke.

¹ Gwij Mandelinck, Op de Vucht, uit Lotgenoten

Op het programma staan uiteraard gedichten van Gwij Mandelinck, vooral uit zijn laatste bundel Lotgenoten. Maité Gobyn leest ze voor en tussendoor worden we vergast door fijne harpmuziek gebracht door het duo Mathilde en Emma Wauters. We hebben die avond ook een speciale gast: Carl De Strycker, directeur van het Poëziecentrum te Gent. Hij zal ons vertellen over zijn talrijke ontmoetingen met Gwij. Op het einde van de avond is de tijd daar om Gwij en Agnes in de bloemetjes te zetten met een passend geschenk. Vanzelfsprekend verklappen we nog niet wat dit geschenk inhoudt.
Toegangsprijs: 5 €

Anton Van Wilderode

Niemand meer zijn dan het kind
dat ik was tussen dennen vol wind
en veertjes van blauwe fazanten.¹

Anton Van Wilderode werd honderd jaar geleden geboren en hij stierf twintig jaar geleden. Een dubbele herdenking waard dus.

Het Davidsfonds Veldegem-Zedelgem bestaat dit jaar 80 jaar: 100 – 20 = 80!

Dit feestelijk gebeuren wordt opgeluisterd met een multimediale lezing over Anton Van Wilderode, verzorgd door Rita Backx.

De Vlaamse priester-dichter Van Wilderode heeft een omvangrijk oeuvre bijeen geschreven. Terecht mogen we hem de opvolger van Guido Gezelle noemen.

Anton Van Wilderode, zondag 21 oktober om 10.30 u. in de Bosserij, Veldegem 7 € - leden DF gratis, nadien receptie aangeboden door het Gemeentebestuur van Zedelgem

Maak je eigen gedicht

Een stoomcursus gedichten schrijven met dichter Daniël Billiet. Dit vindt plaats in de bibliotheek van Zedelgem op dinsdag 23 oktober om 20 u. en is een organisatie van de bibliotheek.

Deelnameprijs: 3 € - aantal deelnemers beperkt

¹ Anton Van Wilderode, fragment van Moerbeke3 (uit: Ik adem mijn eigen aarde)

Gelieve vooraf in te schrijven via de bibliotheek: bibliotheek@zedelgem.be of 050 20 80 08.

A quiet passion

“Hoop” is dat ding met veren
dat neerstrijkt in de ziel...
en een lied zonder woorden zingt
en nooit ophoudt...nimmer.¹

Een Brits-Belgische biografische film uit 2016, geschreven en geregisseerd door Terence Davies over de dichteres Emily Dickinson.

Emily Dickinson leefde erg teruggetrokken in Amherst, Massachusetts, een omstandigheid die wellicht heeft bijgedragen tot de grote zuiverheid van haar werk. Haar gedichten – natuurlyriek, poëzie met een filosofisch-religieuze inslag – kregen pas na haar dood de verdiende erkenning.

Film met in de hoofdrol Cynthia Nixon.

Bibliotheek Zedelgem, donderdag 25 oktober om 20 u. – 5 €

De demonen van Leonard Cohen

Oh als een vogel op een draad,
Als een dronkenman in een middernachtelijk koor
probeerde ik op mijn manier vrij te zijn.²

Twee jaar geleden overleed de singer-songwriter Leonard Cohen.

Grote fan en Cohen-kenner Francis Mus schreef een eigenzinnige biografie over Leonard Cohen. Samen met vier kompanen brengt hij een muzikale hommage aan Leonard Cohen.

Dit is een organisatie van de cultuurdienst Zedelgem.

Zaterdag 27 oktober om 20 u. in de Groene Meersen Zedelgem. Kaarten aan 13 € (10,50 € bij HBG – nog enkele kaarten over)

¹ Emily Dickinson, Hoop

² Leonard Cohen, fragment uit Like a bird on the wire

Gebundeld

verstaan is niet ver staan
niet ver staan is mijn bestaan¹

De slotmanifestatie van Vers Per Vers vindt plaats op zondag 28 oktober om 10.30 u. in het GLAZ, Torhoutsesteenweg 52A te Loppem.

Vier lokale dichters, Ann Dewulf, Karel Declercq, Alidor De Volder en Bart Madou zullen er voordragen uit eigen werk.

De muzikale omkadering wordt verzorgd door de jonge, veelbelovende pianist Alexander Declercq. Deze laatste activiteit wordt afgesloten met een receptie.

Toegangsprijs : 5 €, leden HBG: 4 €

Orpheus en Eurydice, een modern koppel?

Het verhaal van Orpheus die zijn Eurydice in de onderwereld opzoekt maar met lege handen terugkeert is algemeen bekend. Het is één van de grote liefdesverhalen ter wereld, misschien wel het grootste. Het is dus zeker de moeite om stil te staan bij deze geschiedenis. Het verhaal heeft bovendien talloze kunstenaars en schrijvers geïnspireerd: Stefan Hertmans, Rainer Maria Rilke, Hélène Nolthenius, Claudio Monteverdi, Christoph Willibald von Gluck om er maar enkele te noemen. Met vijf activiteiten rond dit koppel sluiten wij 2018 af.

Vooreerst bespreken we de roman Orfeo van Richard Powers (2014). We komen samen op 26 november om 19.30 u. in de Pasterelle² te Loppem. Wie wil deelnemen aan deze leesgroep vraagt een boek aan (info@hetbeleefdegenot.be) voor 20 oktober ek. Deelname is gratis.

Dan volgen er op zondagen 25 november resp. 9 december twee lezingen door professor emeritus Freddy Decreus van UGent. De eerste lezing focust op de figuur van Orpheus, veertien dagen later staat Eurydice centraal. Aangezien de meeste mythen uit een patriarchale

¹ Karel Declercq, Filosofie uit Getaand / Basané

² In het voorjaar werd de Pasterelle zwaar beschadigd door een blikseminslag, mocht deze locatie tegen dan nog niet bruikbaar zijn, dan zal voor een andere locatie gezorgd worden.

verbeelding stammen zal het boeiend zijn om de Orpheus-mythe ook eens vanuit vrouwelijke invalshoek te bekijken.

Deze lezingen gaan door om 11 u. in het gemeentehuis van Loppem.

Van de gelegenheid maken wij ook gebruik om twee opera's die deze mythe behandelen in beeld te brengen. Vooreerst vertonen we Orphée et Euridice van Christoph Willibald von Gluck (Franse versie, Nederlands ondertiteld) met Magdalena Kožená als Orfeo in een regie van Robert Wilson en met het Orchestre Révolutionnaire et Romantique en het Monteverdi Choir onder leiding van Sir John Eliot Gardiner. Robert Wilson is een van de beroemdste avant-garde opera regisseurs ter wereld, hij slaagt er in het publiek te betoveren met zijn licht en bewegingsmagie. Orphée et Euridice op 29 november om 19.30 u. in het Gemeentehuis Loppem.

Helemaal anders is Jacques Offenbachs Orphée aux enfers, een zogenaamde opéra féerie en in feite een versluierde satire op het regime van Napoleon III. We zien een liederlijk groepje goden die gaan struinen in de Hel, samen met de dubbelhartige Jupiter. Deze stemt er mee in Eurydice naar haar weerbarstige (en ontrouwe) echtgenoot terug te brengen in de hoop dat zij daarbij voor zijn eigen charmes zal vallen.

Deze scherpe en vermakelijke productie door regisseur Herbert Wernicke, is een visueel en muzikaal genoeg. De voorstelling werd opgenomen in de Muntchouwburg in Brussel en de Olympus is een replica van het beroemde Brusselse fin de siècle café La Mort Subite. De komedie is licht en elegant. Het subversieve element wordt gesuggereerd, maar doet geen afbreuk aan de vitaliteit.

Koor en Orkest van de Muntchouwburg met Patrick Davin als dirigent en met Alexandru Badea, (Orphée) en Elizabeth Vida (Euridice).

Orphée aux enfers op 13 december om 19.30 u. in het GH Loppem.

Horen, zien en schrijven...

"Wie biograaf wordt, leent zich voor leugen, voor verheijmelijking, voor hypocrisie."

Sigmund Freud

POËZIEFESTIVAL

VERS
per VERS

Aartrijke - Loppem - Veldegem - Zedelgem
19 t/m 28 oktober 2018

HBC
HBC

Zedelgem

DAVIDSFONDS
Veldegem - Zedelgem

POËZIE
CENTRUM

Info: www.hetbleefdegenot.be - 0498.73.58.73

Een selectieve zelfbiografie van Z tot A

door Bart Madou

Elk trimester een stukje eigen biografie. In elke aflevering staat er één (ding)woord centraal, een woord dat mij ooit dierbaar was. Maar ook telkens de naam van drie kunstenaars: een auteur, een componist en een beeldend kunstenaar. Verder bespreek ik nog een locatie die ik in het verleden gekoesterd heb. Allemaal volgens de letters van het alfabet, maar dan van Z tot A en nu als laatste de A.

A

Arcadia

Arcadië staat voor zorgeloosheid, een plaats van vrede, een toevluchtsoord, een onvervuld verlangen, dat is het een beetje allemaal. Et in Arcadia ego, ook ik was in Arcadië en ja, ook ik heb heerlijke, overheerlijke dagen gekend, zorgeloze tijden, de zuiverste schoonheidservaringen. Arcadië is het land waar je bent als je er niet bent of anders gezegd: waar je ooit was buiten het alledaagse, buiten het gewone. Het land van het buitengewone. Arcadië, het heeft iets pastorals, iets van het andante uit Beethovens Zesde, de scène bij de beek, weet je wel; iets van een schilderij van Dante Gabriël Rossetti, iets uit de Bucolica van Vergilius, hoe was het weer? "*Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi*". "Tityrus, jij ligt daar achterover onder het bladerdak van een breedvertakte beuk" (in een vertaling van Marc Van Rooij); ... maar u hebt het al geraden, mijn Arcadia dat was de kunst, dat was de schoonheid, het was ook de zalige illusie om daar te vertoeven. Je zou het gerust op mijn graf mogen zetten: 'Et in Arcadia ego'. Maar hier raken we een gevoelig punt en daarvoor moet ik even naar het schilderij van Guercino (1591-1666) gaan met de toepasselijke titel 'Et in Arcadia ego', daarop zien we twee jongelingen, twee herders leunend op hun staf, ze kijken naar een doodshoofd op een steen waarop de tekst 'Et in Arcadia ego' gebeiteld is. Na Guercino hebben verscheidene schilders dit thema overgenomen, Poussin is wellicht de bekendste, er zijn zelfs twee schilderijen van

hem bekend, maar er bestaat ook een doek van de Engelse schilder Sir Joshua Reynolds met een dubbelportret van twee adellijke dames bij een graf waarop eveneens die tekst aangebracht is. Toen het schilderij af was, kon hij het aan de koning tonen (dat was toen George III) en daarna aan zijn vriend Dr. Johnson. Deze laatste riep uit: 'Maar wat is dat nu voor iets? Ik ben in Arcadië? Pure nonsens.' O maar, repliceerde Reynolds, dan heeft de koning het toch beter begrepen toen hij zei: 'Kijk, er is ook een grafsteen te zien, ja, ja, de dood is ook in Arcadië.'¹ En eigenlijk had de koning gelijk, de correcte vertaling van 'Et in Arcadia ego' is niet 'Ook ik was in Arcadië' (Ben? Was? Er staat trouwens geen werkwoord in, maar zo is die vertaling bekend gebleven op het vasteland), maar wel 'Ook in Arcadië ben ik (= de dood)'. Ik ga hier niet in op de grammatica of de syntaxis, de grote (grootste?) kunstcriticus uit de eerste helft van de twintigste eeuw, Erwin Panofsky, heeft er een prachtig essay over geschreven waarin hij de juistheid bewijst. Het is de dood die opduikt in Arcadië en ons eraan herinnert dat hij daar ook is. Die verrukkelijke toestand, die opperste gelukzaligheid, die eindeloze tijd voor liefde en schoonheid, die eeuwige lente... het is allemaal eindig, want uiteindelijk wacht ik, de dood, daar. De Engelsen hebben het wel altijd zo begrepen. 'Et in Arcadia ego' is noch min noch meer een memento mori, een reflectie op onze sterfelijkheid. En zo is het dan, ik was ooit in die zoete, droevige, melancholische Arcadische toestand, maar nu 'bin ich der Welt abhanden gekommen' en ik merk dat hij er ook staat, der Leiermann, met zijn bijna onhoorbare tonen wenkt hij mij en wat kan ik anders doen dan met hem meegaan?

Kwamen ook in aanmerking: afscheid, amen, Auschwitz (niet bepaald de gezelligste A-woorden).

¹ Interessant is op te merken dat het eerste boek van Evelyn Waugh's prachtige *Brideshead Revisited* 'Et in Arcadia ego' als titel draagt. Charles Ryders, de ik-en hoofdpersoon van de roman beschrijft een deel van zijn interieur als volgt: "Een menselijke schedel die ik onlangs van de medicijnenfaculteit had gekocht en die in een schaal met rozen het pièce de résistance van mijn tafel vormde. Op het voorhoofd was het motto 'Et in Arcadia ego' gegraveerd." (vertaling Luc Jalvingh)

Achterberg/Auschwitz/Amnesty International

Natuurlijk gaat het hier om Gerrit Achterberg, want een literaire figuur. Maar de twee andere A's staan er hoegenaamd niet los van. De dichter heb ik namelijk ontdekt met het gedicht Auschwitz in een publicatie van Amnesty International. Dat moet op het einde van de jaren '70 geweest zijn. Ik was er onmiddellijk door aangegrepen, ik vind nauwelijks woorden om de indruk die het op mij naliet te beschrijven, het was zo erg dat ik meteen alles wilde lezen van en over die Gerrit Achterberg (heb ik dan ook enigszins gedaan). Hij werd mijn favoriete Nederlandstalige dichter en is die eigenlijk lang gebleven. Toch verdween de man van de radar, maar nu neem ik zijn Verzameld Werk weer ter hand, zoek Auschwitz op, en ja hoor, wat een zeggingskracht! Wat een expressie! En dat met zulke eenvoudige woorden, met zo'n klare en duidelijke taal. Sta mij toe het gedicht - het is een oerdegelijk, ouderwets rijmend sonnet - hier in zijn geheel te citeren.

Auschwitz

De wind vertelt het zonder het te weten.
Er is geen zegsman of gehoor gebleven
die u vermondten. Gij zijt opgeheven.
Ik weet opnieuw, dat ik u ben vergeten.

Linten van lucht, in trilling weggedreven,
kwamen de woorden niet weerom, de feiten
konden geen taal behouden en versleten.
Ieder bewustzijn bracht zich om het leven.

Met geblindeerde treinen meegegeven,
grauwe wagon op dood spoor afgehaakt,
ergens in barre oorden staat gij daar.

Krijtletters, door een vreemde hand geschreven,
bestemmen u van buiten koud en klaar
voor deze plek, waar gij werd zoekgemaakt.

Geen gejj en gejou, maar het plechtige, boven het ordinaire verheven Gij en U. Een prachtig en krachtig neologisme in 'die u vermonden'. En wat een beeld: die treinwagon afgehaakt in the middle of nowhere, op doodlopend spoor. De typische foto van het kamp van Auschwitz doemt voor mijn ogen op: die wachttorens met bovenaan allemaal ramen en aan weerskanten symmetrisch de lage, bruine gebouwen, het gapende gat van de toegang waar een treinspoor vanuit de voorgrond in verdwijnt. Samen met 'Krijtletters, door een vreemde hand geschreven' doet het mij ook denken aan de iconische scène van het Romameisje met de hoofddoek, Anna Maria Settela (Steinbach), uit de Westerbork-film van de Duits-Joodse fotograaf Rudolf Breslauer, in 1945 met zijn gezin ook vergast.

Niet vermoord staat er maar 'zoekgemaakt', wat de angst nog schimmiger en fascinerender maakt. En wat Achterberg nog zo aantrekkelijk maakt: geen zware, cryptische poëzie (wat ik ook wel kan smaken), maar zeer, zeer leesbare bijna verhalende poëzie en heel sterke beelden die de ziel in de kern raken.

Kwamen ook in aanmerking: Arendt, Alain-Fournier, Apollinaire.

Alain

Neen, niet bepaald de bekendste componist, trouwens geen enkele A-componist is een A-componist, al zijn er meer A-componisten (eerste betekenis) dan je zou vermoeden. Maar goed, Jehan Alain dus. Ik heb hem niet ontdekt omwille van de cover van de CD, toegegeven dat is al wel eens gebeurd, maar om dit ene woordje achteraan op het doosje: requiem en bij nader inzien was er nog iets dat mijn belangstelling wekte, dat was de eerste zin van het boekje, ik vertaal die even (waarom zijn die boekjes in drie, vier en soms meer talen, maar nooit in het Nederlands opgesteld?). "*In zijn blinde absurditeit maait de oorlog kinderen, ouderen, onschuldigen weg: waarom zou hij dan de dichters sparen?*" Blijkt dat Alain op 29-jarige leeftijd heel vroeg in de Tweede Wereldoorlog sneuvelde. De meest stompzinnige vragen die ik ken zijn de 'wat als-vragen'. Maar voor Alain word ik toch verleid tot de vraag: wat als Alain niet zo vroeg gesneuveld was? Op basis van zijn oeuvre bezat die man een schat aan potentieel, ook was hij een schitterend organist. En mensen van mijn generatie die nog

opgegroeid zijn met de Erato fonoplaten (Jean-François Paillard, Maurice André, Jean-Pierre Rampal...) weten dat de 'huisorganiste' van Erato Marie-Claire Alain was. Zij was de zus van Jehan en heeft haar broer met 73 jaar overleefd.

Kwamen ook in aanmerking: Arne, Allegri, Arensky, Alkan.

Abramovic

Ook Abramovic, de hogepriesteres van de performance, heb ik op een goede dag ontdekt. Dat was op een tentoonstelling waar ik visueel nog scherpe herinneringen aan heb, alleen geen idee waar ik die gezien heb. De titel was *The Lovers*. Ik heb me toen de catalogus aangeschaft en jawel, (een deel van) het mysterie opgelost: *'Date of publication: 9.6.1989 - This book was published on the occasion of the exhibition The Lovers in Stedelijk Museum Amsterdam / Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen / Centre George Pompidou, Paris.'* Ik vermoed zo dat het Amsterdam geweest is. Hoe dan ook, de opzet van het project vond ik toen (en nu nog altijd) prachtig en weergaloos tegelijk. Abramovic had een vriend, Ulay, een Duits beeldend en performancekunstenaar. In 1988 boterde het niet meer zo goed tussen die twee en dus besloten zij om elk vanaf een ander einde de hele Chinese Muur (ca. 4000 km) af te stappen en dan bij hun ontmoeting te kijken of het nog zou klikken tussen hen. Zo gezegd, zo gedaan, onderweg namen beiden vaak indrukwekkende foto's van de Muur die zich over bergkammen slingerde.

En dan, op een dag, ergens midden op de Muur, ontmoeten zij elkaar weer, maar tevergeefs, onderweg had Ulay een Chinees meisje opgepikt met wie hij verder door het leven wou gaan. Op de laatste bladzijde van de catalogus staat een foto van Abramovic op de Chinese Muur, ze heeft een wapperende vlag in haar hand, de tekst ernaast is bijzonder schrijnend: *'We each take 2000 km march to say goodbye.'* Later heb ik Abramovic aange-

schreven met de vraag of ik de video van haar project mocht gebruiken voor een vertoning in Loppem (ik dacht toen aan de Kunsthalle Lophem, van Het Beleefde Genot was er nog geen sprake, maar geef toe dat 'Genot' zat er aan te komen). Ja dat mocht, als ik voor de huur zo'n 10.000 Belgische frank betaalde + verzendingskosten. Ik heb haar niet eens meer bedankt.

Kwamen ook in aanmerking: Alechinsky, Appel, Aalto, Arcimboldo.

Aachen

In Aachen voel ik mij goed, en dat is al van vrij vroeg. Een van de eerste keren dat ik daar belandde was in juli 1969. De examens van de eerste kandidatuur zaten erop en zo was ik met de fiets op mijn eentje vanuit Leuven richting Duitsland gereden. Een beetje doelloos zou je kunnen zeggen, uitblazen zoals dat heet, maar voor Aachen had ik wel een heel precies doel: Kafka. Sinds ik als zestienjarige de Brieven aan Milena gelezen had, bestond er maar één schrijver meer voor mij en dat was Franz Kafka en zo kocht ik daar in Aachen met mijn zakgeld zowat alles wat er van en over Kafka te verkrijgen was, o ja, er was ook nog een dik boek over Beethoven (ik heb er nog geen letter in gelezen). Probleempje: ik was met de koersfiets met enkel een rugzakje. Nu het is mij gelukt om met slechts eenmaal tegen de grond te gaan (en het fototoestel dat ik van mijn zuster geleend had, te breken) opnieuw heelhuids Leuven te bereiken. Nog een geluk dat het filmpje geen averij opgelopen had, want naderhand bleek dat daar de mooiste foto ter wereld op stond: een zomerse opname van het park aan de Elisenbrunnen in Aachen. Ach ja, van die mooiste foto was ik toen heilig overtuigd, zo erg zelfs dat ik de foto ooit ingestuurd heb voor een of andere wedstrijd, met de quasi zekerheid dat dit een eerste prijs moest worden. Niets van dus. Aachen is een blijver geworden, ik ga er nog steeds met graagte naartoe, de boekhandel van mijn Kafka's bestaat al lang niet meer, maar het Ludwig Forum heeft dat ruimschoots gecompenseerd.

Kwamen ook in aanmerking: Aranjuez, Aschaffenburg.

Einde

**DE LEESGROEP
Openbare Biblio-
theek
Zedelgem**

LEESGROEP 2018-2019

door Bart Madou

Het nieuwe leesjaar komt stilaan dichterbij!

Hieronder een overzicht van de boeken die wij zullen lezen:

28/09 en 1/10: De glazen stolp door Sylvia Plath;
16/11 en 19/11: Jij zegt het door Connie Palmen;
11/01 en 14/01: Ons soort mensen door Juli Zeh;
15/02 en 18/02: Handel in emotionele goederen door Maarten Ingels;
22/03 en 25/03: Een soort van liefde door Alicja Gescinska;
10/05 en 13/05: Spaar de spotvogel door Harper Lee.

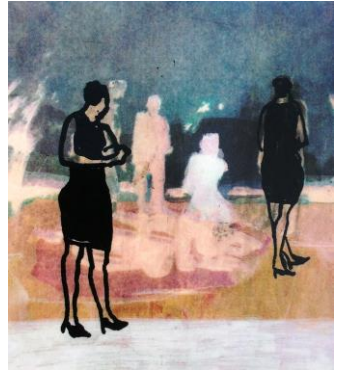
De bijeenkomsten beginnen op vrijdag stipt om 10 u. en op maandag stipt om 20 u. Wij proberen ons te beperken tot anderhalf uur.

Bij elk boek krijgen de deelnemers een bundeltje met achtergrondinformatie over het boek en de auteur. Vanaf dit jaar komt er geen papieren versie meer.

Het voordeel van een digitale versie is dat er, behalve papierbesparing, hyperlinks in staan. Zo bekom je door op deze links te klikken extra informatie.

Wie wil aansluiten contacteert bij voorkeur Lieve Van Wassenhove (lievevanwassenhove@telenet.be) of Tine Aelter (tine.aelter@zedelgem.be).

Wij wensen alle deelnemers aan de leesgroep veel leesplezier!

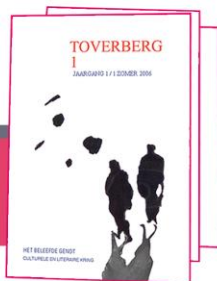
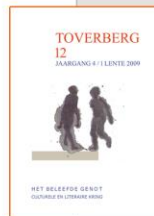
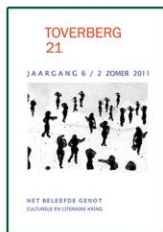
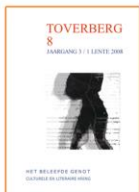
Postkaarten verkrijgbaar aan

- 1,0 € per kaart
- 2,5 € voor een set van drie.

(excl. Verzendingskosten buiten Zedelgem)

Te bestellen bij Het Beleefde Genot:

info@hetbeleefdegenot.be of 0498.73.58.73

CULTURELE EN LITERAIRE KRING